

เรื่อง ทำนองเทศน์มหาชาติ
กัณฑ์ที่ ๓ ในประเพณีตั้งรับมหาลวง*

ชีวิตพล ก้นตี่วงศ์**

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยทำนองเทศน์มหาชาติ กัณฑ์มัทรี ในประเพณีตั้งธัมมหลางของจังหวัดเชียงใหม่ โดยกระบวนการวิจัยครั้งนี้ อาศัยหลักการทางมานุษยดนตรีวิทยา (Ethnomusicology) ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาส่วนบทเทศน์ ขอมูลบริบท ลักษณะวิธีการเทศน์มหาชาติ กัณฑ์มัทรี และลักษณะเฉพาะทางดนตรีในทำนองเทศน์มหาชาติ กัณฑ์มัทรี ในประเพณีตั้งธัมมหลางจังหวัดเชียงใหม่

ผลการวิจัยพบว่า การเทศน์มหาชาติ หรือเวสสันดรชาดกมีที่มาจากพระคาถาพัน เป็นภาษาบาลีอยู่ในนิบาตชาดก อันเป็นส่วนหนึ่งของพระไตรปิฎกมหาชาติ หรือเวสสันดรชาดก ประกอบด้วยเรื่องราวทั้งหมด 13 กัณฑ์

ผลการวิเคราะห์พบว่าทำนองเทศน์มหาชาติกัณฑ์มัทรี ในประเพณีตั้งธัมมหลาง ใช้สำนวนเทศน์ฉบับไผ่แจ้เรียวแดง ระบุว่าเทศน์แบบ พร้าวไกวใบองค์ประกอบการเทศน์มหาชาติกัณฑ์มัทรีแบ่งได้ 6 ส่วน ประกอบด้วยอาราธนาธรรม อ้อกัณโถง กาบแก้ว ตังนโมฯ เนื้อธัมมกัณฑ์มัทรี และกาบปลาย การเทศน์ของชาวล้านนา แบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่การเทศน์ ทำนองแบบ ธรรมวัตร และการเทศน์ ทำนองแบบมหาชาติ พบเทคนิคการเทศน์ ดังนี้ ตั้งเทียวเหลียววาง ยัง ขึ้น หว้าย ก่าย และยัง เทคนิคต่างๆ นี้จะอยู่ภายใต้กรอบ ของทำนองเทศน์ 4 รูปแบบ ซึ่งได้มีการกำหนด สัญลักษณ์ เพื่อช่วยในการเทศน์ดังนี้ เหนินสูง (/) เหนินต่ำ (,) สะม้าย (๕) และลงเสียง (o) สัญลักษณ์เหล่านี้ จะเขียนสำหรับเนื้อธัมมเพื่อเป็นแนวทางในการเทศน์ เพื่อช่วยในการออกเสียง ควบคู่ไปกับบทเทศน์

** เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาดนตรี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล พ.ศ. 2545

**อาจารย์ประจำภาควิชาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

**THE MELODIC PREACHING OF MATTHEE EPISODE FROM THE
GREAT JATAKA AT THE ANNUAL GREAT PREACHING
CEREMONY (TANG DHARMA LUANG) IN CHIANGMAI^{***}**

Thitipol Kanteewong

**Department of Thai Art, Faculty of Fine Arts,
Chiang Mai University, Chiang Mai 50200, Thailand.**

Abstract

The objective of this paper is to examine the melodic preaching of the Great Jataka, from the Matthee episode, which is performed during the preaching ceremony (Tang Dharma Luang) in Chiang-Mai province. The principle of Ethnomusicology is being used as a fundamental in this research in order to study the melodic preaching, social contexts, and preaching demonstrations especially in music attribute to the Great Jataka (Matthee episode).

Results of the research show that the Great Jataka originated from Phra-Kha-Tha-Phan, a Pali Nibrtara Jataka, which is a part of Tripitaka. The Great Jataka preaching is comprised of 13 episodes.

The preaching shows that the script of the chant has been composed in a version of Phi Jae Riaew Daeng, while its melody is a version of Prao Kwai Bai. The Matthee episode of the Great Jataka preaching has six main components: A-rathana Dharma (Dharma Invitation), Ue Kan Long (Sound Testing), Karb Kao (Self Introduction), Tang Namō (beginning of Pali text), Matthee Dharma (Preaching Matthee Episode), and Karb Plai (Preaching Termination; finish, wish, farewell). The melody has been categorized into two types of chanting: Dharma Wat and Ma Ha Chart styles. In addition, both styles contain certain techniques of preaching; namely, Tang, Teao, Leao, Wang, Yang, Wai, Kai, and Yang. These techniques appear to have four main symbols to help control tone and rhythm of the chant: Huen Soong (/), Huen Taam (.), La Mai (๕) and Long Siang (o). These symbols, as mentioned, are considered guiding chanters to pronounce in their chants accurately.

^{***}This research paper is taken from the Master of Arts (Musicology) thesis,
Graduated School, Mahidol University, Bangkok, 2002.

อาณาจักรล้านนา เป็นอาณาจักรที่เคยเจริญรุ่งเรืองทางพุทธศาสนาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 ซึ่งปัจจุบันแบ่งออกเป็น 3 กลุ่มวัฒนธรรมใหญ่ ได้แก่ กลุ่มวัฒนธรรมล้านนาตะวันออก ประกอบด้วย จังหวัดแพร่ จังหวัดน่าน จังหวัดพะเยา กลุ่มวัฒนธรรมล้านนาตะวันตก ประกอบด้วย จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดเชียงราย จังหวัดลำพูน จังหวัดลำปาง และ กลุ่มวัฒนธรรมไทใหญ่ คือจังหวัดแม่ฮ่องสอน ทั้งสามกลุ่มวัฒนธรรมมีลักษณะทางสังคม และวัฒนธรรมที่แตกต่างกันไปตามลักษณะภูมิประเทศและกลุ่มชนที่อาศัยในแต่ละพื้นที่ ศูนย์กลางการปกครองและอำนาจรัฐในอดีตแบ่งเป็นหัวเมืองการปกครองแต่ละเมืองโดยที่แต่ละเมืองนั้นมีความสัมพันธ์กันในการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม ประเพณี และที่สำคัญคือค่านิยมทางศาสนา ความเจริญรุ่งเรืองทางศาสนาเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็น ถึงความเจริญเข้มแข็งของสังคมในสมัยโบราณ ก่อนที่ความเชื่อทางพุทธศาสนา ได้เข้ามาเผยแพร่ในดินแดนล้านนานั้น เดิมชาวล้านนามีความเชื่อเรื่องการนับถือผี (Animism) มาก่อน เช่น การนับถือผีเสื้อบ้าน ผีเสื้อเมือง ผีผด ผีเม็ง และการนับถือผีบรรพบุรุษ เป็นต้น ความเชื่อมั่นและเชื่อถือในผี ของชาวล้านนาต้องปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับการพัฒนาความเชื่อทางพุทธศาสนา จึงทำให้อารยธรรมของแนวคิดเดิมในเรื่องการนับถือผี มีความสัมพันธ์กับพุทธศาสนา จนในบางครั้งแทบไม่สามารถแยกออกจากกันได้

ศูนย์กลางการปกครองอาณาจักรล้านนาได้เปลี่ยนไปตามหัวเมืองต่างๆ ขึ้นอยู่กับสถานการณ์แต่ละยุค ความเจริญได้ปรับเปลี่ยนและโยกย้ายไปตามแต่ละเมือง เช่น ในยุคแรกของการตั้งอาณาจักรล้านนาศูนย์กลางการปกครองตั้งอยู่ที่อาณาจักร โยนกนาคนันธิบุรี (ปัจจุบันคือจังหวัดเชียงราย) ก่อนที่จะย้ายมาสู่อาณาจักรนพบุรีศรีนครเชียงใหม่ (จังหวัดเชียงใหม่ ในปัจจุบัน) นพบุรีศรีนครเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางความเจริญในทุกด้าน ของกลุ่มวัฒนธรรมล้านนาตะวันตกซึ่งมีความเจริญรุ่งเรืองทางพุทธศาสนาสูงสุด จากหลักฐาน ทางสถาปัตยกรรมโบราณหลายแห่ง และจากเอกสารโบราณที่พบคำสอนที่เกี่ยวข้องในพระพุทธศาสนาที่พบในนพบุรีศรีนครเชียงใหม่ ล้วนเป็นสิ่งที่ชี้ชัดว่าอาณาจักรล้านนา ได้มีความเจริญสูงสุดในพุทธศาสนา จากหลักฐานการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 8 เมื่อปี พ.ศ. 2020 ตรงกับสมัยพญาดิลกโรชา ณัฏฐมหาโพธาราม หรือวัดเจ็ดยอด จังหวัดเชียงใหม่ นั้นเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนา เศรษฐกิจ สภาพสังคม

ในยุคนั้นมีความพร้อมทางด้านสังคม เศรษฐกิจและการเมือง ที่เมืองต่างๆ ในแถบภูมิภาคนี้ให้การยอมรับเชิงใหม่เป็นสถานที่สังคายนาพระไตรปิฎกครั้งนั้น ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อพระพุทธศาสนาทั้งในเรื่องของพระธรรม พระวินัย และพระสงฆ์ ความเชื่อพระพุทธศาสนาได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย ในอาณาจักรล้านนา ซึ่งเป็นการนับถือพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ และได้ยู่คู่กับสังคมชาวล้านนา มาโดยตลอด

พระพุทธศาสนาในอาณาจักรล้านนามีความสัมพันธ์ต่อวิถีชีวิตชาวล้านนา ในการประเพณี และปฏิบัติให้อยู่ในหลักศีลธรรมตามคำสอนทางพระพุทธศาสนา สมัยโบราณ สถานที่ที่เป็นศูนย์กลางของสังคมนั้นคือวัด วัดเปรียบเสมือนสถานที่สำคัญของสังคม หรือชุมชนโดยเฉพาะในเรื่องของการศึกษา เพราะชาวล้านนามีความเชื่อว่าการให้บุตรชาย ได้บวชเรียนเป็นอีกโอกาสหนึ่งที่จะได้รับการศึกษาและสามารถเปลี่ยนสถานะทางสังคม ของครอบครัว รวมทั้งช่วยส่งเสริมสถานะของผู้เป็นพ่อแม่ด้วยความเชื่อด้านศาสนา ชาวล้านนามีความเชื่อเรื่องบุญ บาป ดี ชั่ว การได้ไปวัดทำบุญฟังเทศน์ฟังธรรมนั้น เป็นกระบวนการสร้างความเชื่อเรื่องการได้บุญ คือ การไปวัดของชาวล้านนา มิเพียงแต่ไปทำบุญเท่านั้น แต่ยังมิวัดอุประสงค์แฝงในการไปวัดนั้นคือ เพื่อพบปะ พูดคุยกับบุคคลอื่นที่อยู่ร่วมในสังคม การรวมตัวกันภายในชุมชนของคนเป็นส่วนหนึ่งที่วัดได้ทำหน้าที่เป็นสถานที่รวมสมาชิกในชุมชน ดังนั้น คำสอน ข้อคิด ระเบียบการประเพณีของสังคม จริยธรรม ความดีที่ควรปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนา ได้ถ่ายทอดและเรียนรู้จากกระบวนการทางสังคม โดยศาสนสถานเป็นศูนย์กลาง พระสงฆ์จึงมีบทบาท ต่อสังคม คำสอน ทางพุทธศาสนาถูกแฝงไว้ในเรื่องเล่า บทเทศน์ บทสวดได้ถ่ายทอดเพื่อให้เกิดความบันเทิงและสามารถสื่อสารระหว่างผู้ส่งสาร(พระสงฆ์หรือพระนักเทศน์) ไปยังผู้รับสาร (ผู้ฟัง) โดยอาศัยทำนองที่ไพเราะ (Melody) ผสานกับเนื้อเรื่อง บทสวด (Text) ที่แฝงคำสอน ลักษณะดนตรีที่รับใช้ความเชื่อเดิมหรือการนับถือผีนั้น เป็นการสร้างความพึงพอใจให้กับสิ่งที่สังคมเคารพนับถือ เช่น ดนตรีประกอบ พิธีกรรม หรือ ดนตรีประกอบการฟ้อนผี ซึ่งลักษณะของดนตรีประเภทนี้ มีความสัมพันธ์ดนตรี ที่รับใช้บุคคลชั้นสูง ในสังคมล้านนา เนื่องจากดนตรี มิได้บรรเลงเพื่อให้คนฟัง แต่หากบรรเลงให้กับผี และสิ่งที่พวกเขาเคารพนับถือ ฟังพอใจ ดังนั้นลักษณะของดนตรี ที่มีความสัมพันธ์ทั้งสองนี้ลดบทบาทลง เนื่องจากการเปลี่ยนระบบการปกครอง เมื่อส่วนกลางเข้ามา

ปกครองล้านนา แต่คนครึ่งตัวที่รับใช้สังคมและพระพุทธศาสนานั้นมีวัตถุประสงค์เพื่อความบันเทิง และเพื่อสุนทรียภาพของบุคคลทั่วไปในสังคมที่สามารถเสพเสียงลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างคนครึ่งตัวที่รับใช้พระพุทธศาสนากับคนครึ่งตัวที่รับใช้สังคม อาจมีรูปแบบลักษณะทำนองที่ใกล้เคียงกับที่ได้รับการพัฒนาสืบต่อกันมา

ทำนองเทศน์กัณฑ์มหัศจรรย์ที่ได้รับความนิยมฟังมากที่สุดในสังคมล้านนา เนื่องด้วยเนื้อหาสาระที่มีคติธรรม เน้นความเสียสละ มีเนื้อหากระทบความรู้สึกของผู้ฟัง และลักษณะทำนองที่ปรากฏในการเทศน์ควบคู่ไปกับเนื้อหาของบทเทศน์นั้น เป็นความงามทางดนตรีอย่างแท้จริงที่ปรากฏอยู่ในทำนองเทศน์ เมื่อกล่าวถึงดนตรีล้านนาที่แท้จริง คงไม่สามารถตอบได้ว่าดนตรีแท้จริงของล้านนามีลักษณะเป็นอย่างไร หากแต่วัฒนธรรมความงามทางเสียงดนตรี ที่แฝงอยู่ในบทสวด อาจเป็นส่วนที่ละเอียดลึกซึ้ง ที่ช่วยสร้างลักษณะทางอุดมคติ และสุนทรียภาพร่วมในแต่ละวัฒนธรรม สมาชิกในสังคม ของแต่ละวัฒนธรรม เข้าใจและซาบซึ้งในดนตรีของตน การไปวัดฟังเทศน์ของชาวล้านนานั้น มีวัตถุประสงค์ ที่แตกต่างกันไปแต่ละบุคคล การไปวัดเพื่อฟังเทศน์เป็นอีกวัตถุประสงค์หนึ่ง ที่สำคัญในเรื่องการทำบุญตามความเชื่อทางพุทธศาสนา และการไปพบปะพูดคุย กับผู้ที่อยู่ร่วมสังคมเดียวกัน เนื่องจากสมัยโบราณความบันเทิงแตกต่างกับปัจจุบัน

การฟังเทศน์เปรียบเสมือนการได้รับฟังทั้งพระธรรมและท่วงทำนองพร้อมกัน ลักษณะความซาบซึ้งในทำนองเทศน์ปรากฏในการบรรเลงเครื่องดนตรีเพื่อให้เกิดสำเนียงแบบท้องถิ่น ระบุว่าที่อยู่ในการเทศน์ปรากฏอยู่ในการบรรเลงดนตรี เช่น การเป่าปี่เน ระบำนํ้าตกตาด ระบำนํ้าคันทอ เป็นต้น ระบุว่าที่เด่นชัดอันเป็นเอกลักษณ์ของพื้นถิ่น จังหวัดเชียงใหม่ นั้น มีความเกี่ยวข้องกับกัณฑ์มหัศจรรย์ (ทำนอง) ที่ปรากฏชัดเจน คือ ระบำนํ้าพร้าวไกวใบ ซึ่งลักษณะระบำนํ้าพร้าวไกวใบนี้ เป็นระบำนํ้าที่ใช้กันอย่างแพร่หลาย ในการเทศน์กัณฑ์มหัศจรรย์

พุทธศาสนาในล้านนา

สมัยล้านนาตรงกับสมัยสุโขทัย และคาบเกี่ยวเข้าไปในสมัยอยุธยาตอนต้น พระเทพเวทีได้กำหนดแบ่งช่วงยุคสมัยของพุทธศาสนาของล้านนาไว้ ดังต่อไปนี้

พ.ศ. 1802-1853 พระเจ้ามังรายครองราชย์ ณ เมืองเชียงใหม่ ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา เช่น สร้างวัดเชียงมั่น เป็นต้น

พ.ศ. 1898-1928 ในรัชกาลพระเจ้าเกื้อนาถรมมิกราช พระองค์ทรงส่งราชทูต

มายังพระเจ้าลิไท พุทธขออาราธนาพระสังฆราชสุมนเถระไปเผยแผ่ พระพุทธศาสนา และนำพระบรมสารีริกธาตุมายังล้านนา ประมาณ พ.ศ. 1913 เป็นการเริ่มต้น พุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ในล้านนา ก็มีการสร้างพระธาตุเจดีย์ ที่วัดบุบผาราม (วัดสวนดอก เสร็จ พ.ศ. 1917) และพระธาตุคอกยสุเทพ (เสร็จ พ.ศ. 1927) เพื่อบรรจุ พระบรมสารีริกธาตุที่นำมานั้น

พ.ศ. 1977 ในรัชกาลพระเจ้าสามฝั่งแกน พระสวญใหญ่เก่าแก่อันหนึ่ง ณ เมืองเชียงราย ต้องอสนีบาตพังลง และได้พบพระแก้วมรกต

พ.ศ. 1984- 2030 ในรัชกาลพระเจ้าติโลกราช กษัตริย์พระองค์นี้เคยทรงผนวช ชั่วคราว ณ วัดป่าแดงเมื่อ พ.ศ. 1990 ต่อมา พ.ศ. 1998 พระสงฆ์คณะหนึ่ง ได้รับพระบรมราชูปถัมภ์ ไปศึกษาพระพุทธศาสนาในประเทศศรีลังกา เมื่อกลับมา ได้นำต้นพระศรีมหาโพธิ์มาด้วย จึงโปรดให้สร้างอารามถวาย ชื่อวัดโพธาราม หรือวัดเจ็ดยอด ครั้นถึง พ.ศ. 2020 โปรดอุปถัมภ์จัดการสังคายนาครั้งที่ 1 ของประเทศไทย หรือนับต่อจากลังกาเป็นครั้งที่ 8 ที่วัดโพธาราม หรือวัดเจ็ดยอด ช่วงเวลาระยะนี้(ประมาณแแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 20 จนถึงพุทธศตวรรษที่ 21 ส่วนใหญ่ในรัชกาล พระเมืองแก้ว พ.ศ. 2038-2068)เป็นระยะรุ่งเรืองแห่งวรรณคดี พระพุทธศาสนาของล้านนาไทย เกิดพระสงฆ์นักปราชญ์ และคัมภีร์ ภาษาบาลีขึ้นมาก เช่น พระสิริมังคลาจารย์ แต่งมัจฉลัตถปิณี เวสสันดรทีปนิ จักวาฬทีปนิ สังขยาปกาสกฏีกา พระญาณกิตติ แต่ง โขชนาวินัย โขชนาภิธรรม พระรัตนปัญญาแต่ง วัชรสารัตถสังคหะ และ ชินกาลมลัปกรณ พระโพธิธัมมิก แต่ง จามเทวีวงศ์ พระนันทาจารย์ แต่ง สารัตถสังคหะ และ พระสุวรรณรังสี แต่ง ปฐมสมโพธิสังเขป (สรสวดี อ่องสกุล, 2529: 149)

ประวัติความเป็นมาของการเทศน์กัณฑ์มัทรี

การเทศน์กัณฑ์มัทรี เนื้อหาเป็นส่วนหนึ่งของเรื่องมหาชาติชาดก ในพุทธศาสนา ซึ่งมีที่มาจากวรรณกรรมชาดก คำว่า “ชาดก” มาจากคำว่า ชาตะ (ชาติ) แปลว่าเกิด ชาดก แปลว่าผู้เกิดแล้ว ชาดกหมายถึงการเล่าการเวียนว่ายตายเกิด ของพระโพธิสัตว์ เล่าถึงเหตุการณ์ต่างๆ ที่พระโพธิสัตว์ได้เสวยพระชาติต่างๆ ที่ทรงประสบ เนื้อเรื่องกล่าวถึง การบำเพ็ญเพียรของพระโพธิสัตว์ในอดีตชาติ ก่อนที่พระองค์จะเสวยเป็นพระพุทธเจ้าในที่สุด(พจนานุกรม คำมูลสุพรรณ, 2528: 35-36)

เวสสันดรชาดกเป็นหนึ่งในหลายชาดกที่มีที่มาจากกาลาพัน ในพระไตรปิฎก

ในสมัยเมื่อทำการสังคายนาพระไตรปิฎก พระอรหันต์ได้แบ่งชาดกออกหลายชาดก ขึ้นอยู่กับจำนวนคาถามีจำนวนเท่าใดในชาดกนั้นๆ เวสสันดรชาดกจัดอยู่ในหมวด มหาจินาตชาดก ที่ต้องมีจำนวนพระคาถาตั้งแต่ 80 พระคาถาขึ้นไปมหาจินาตชาดก มีจำนวน 10 เรื่อง เรียกว่า ทศชาติ หรือ พระเจ้าสิบชาติ (สนธิ ตั้งทวี, 2527: 144)

เวสสันดรชาดก เป็นชาดกในจินาตประกอบด้วยเรื่องราวทั้งหมด 13 กัณฑ์เทศน์ กัณฑ์มัทรีที่เป็นกัณฑ์เทศน์หนึ่งในจำนวน 13 กัณฑ์เทศน์ เวสสันดรชาดกประกอบด้วย กัณฑ์หรือบทเล่าเหตุการณ์ต่างๆ ซึ่งชาวล้านนาเชื่อว่าการได้ฟังเทศน์ในกัณฑ์เทศน์ทั้ง 13 กัณฑ์นั้นจะได้รับบุญกุศลอย่างยิ่ง การฟังเทศน์เวสสันดรชาดกนิยมฟังในปาวณีตั้งธัมมหลวง แบ่งออกเป็น 2 แบบ ได้แก่ แบบการเทศน์ประจำปี สมาชิกในสังคัมร่วมกันเป็นเจ้าภาพถวายกัณฑ์เทศน์ โดยกรรมการวัดเป็นผู้แบ่งกัณฑ์เทศน์ให้กับพระ และสามเณรเป็นผู้เทศน์ นิยมทำในช่วงเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนมกราคมของทุกปี แบบสืบทอดอายุ ชาวล้านนาเชื่อว่า ปีเกิดมีความสำคัญ ดังนั้นลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างปีเกิดกับเรื่องโศกชะตาจึงเกี่ยวข้องกันในประเพณีสืบทอดนั้น ผู้เกิดในปีต่างๆ เป็นเจ้าภาพถวายกัณฑ์เทศน์ และฟังเทศน์กัณฑ์นั้นๆ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. ปีไฉ่	(ปีชวด)	กัณฑ์ทศพร	19	คาถา
2. ปีเป้า	(ปีฉลู)	กัณฑ์หิมพานต์	134	คาถา
3. ปีขี	(ปีขาล)	กัณฑ์ทานกัณฑ์	209	คาถา
4. ปีเหม้า	(ปีเถาะ)	กัณฑ์วนปเวสน์	57	คาถา
5. ปีสี	(ปีมะโรง)	กัณฑ์ชูชก	79	คาถา
6. ปีใส	(ปีมะเส็ง)	กัณฑ์จุลพล	35	คาถา
7. ปีสะงา	(ปีมะเมีย)	กัณฑ์มหาพน	80	คาถา
8. ปีเม็ด	(ปีมะเมีย)	กัณฑ์กุมาร	101	คาถา
9. ปีสัน	(ปีวอก)	กัณฑ์มัทรี	90	คาถา
10. ปีเร้า	(ปีระกา)	กัณฑ์สักกบรรพ	43	คาถา
11. ปีเส็ด	(ปีจอ)	กัณฑ์มหาพร	69	คาถา
12. ปีไค	(ปีกุน)	กัณฑ์ถกษัตริย์	36	คาถา

13. นครกัณฑ์ 48 คาถา เป็นกัณฑ์มงคลศรัทธาทั้งหมดร่วมกันเป็นเจ้าภาพ เนื้อเรื่องกล่าวถึงพระเวสสันดร เสด็จกลับเมืองฝนโศกขรรพรรชคกลมาเป็นศิริมงคล (สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ, 2542: 345-346)

เวสสันดรชาดกเป็นเรื่องราวที่กล่าวถึงการบำเพ็ญทานบารมีอันยิ่งใหญ่ของ พระโพธิสัตว์อันเป็นชาติสุดท้าย ก่อนที่พระองค์จะเสด็จตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า เรียก การเสวยชาติเป็นพระเวสสันดรว่า มหาชาติ หรือชาติที่ยิ่งใหญ่ (พระครูอดุลสีกกิตฺติ, 2537: 11)

นิบาตชาดกเป็นเรื่องราวที่กล่าวถึงพระโพธิสัตว์ 10 ชาติ ก่อนที่จะเสวยชาติ เป็นพระพุทธเจ้า ชาดกที่กล่าวถึงชาติทั้ง 10 ชาตินี้ รู้จักในสังคมชาวล้านนาว่า “พระเจ้าสิบชาติ” ซึ่งมีชื่อเรียกแต่ละชาติเป็นคำย่อเรียกว่า “หัวใจพระเจ้าสิบชาติ” ประกอบด้วย “เต ฆะ สุ เน มะ ภู จะ นา วิ เว” ชาติที่ถือว่าสำคัญที่สุดนั่นคือ ชาติสุดท้าย ของพระโพธิสัตว์ ในครั้งเสวยชาติเป็น พระเวสสันดร ได้ทรงบำเพ็ญทานบารมีเรียกว่า “มหาชาติ” ประกอบด้วยบทสวด 1,000 พระคาถา เชื่อว่าใครที่ฟังคาถาพันจบใน 1 วันนั้น สามารถพบศาสนาพระศรีอริยเมตไตรย

กัณฑ์มัทรีเป็นหนึ่งในทั้งหมด 13 กัณฑ์ของเวสสันดรชาดก ซึ่งเป็นชาติที่ ยิ่งใหญ่ของพระโพธิสัตว์ เนื้อเรื่องโดยสรุปของมหาชาติชาดกตกเริ่มต้นที่ พระเวสสันดรเป็นโอรสกษัตริย์มีมเหสีชื่อพระนางมัทรีที่มีโอรสธิดาชื่อชลิและกัณหา มีช้างคู่บารมี ชื่อช้างบังจันนาค พระเวสสันดรทรงฝักใฝ่ในการบำเพ็ญทาน มาแต่ประสูติ พระราชาต่างเมืองให้พราหมณ์มาทูลขอช้างบังจันนาค เพื่อไปช่วย ให้ฝนตก พระเวสสันดรก็พระราชทานให้ ประชาชนในเมืองของพระองค์ต่างโกรธแค้น เนรเทศพระองค์ ออกจากเมือง ทรงพาพระมเหสีพระโอรส และพระธิดาไปผนวช อยู่ที่เขาวงกตในป่า มีพราหมณ์ชุกมาทูลขอพระโอรสธิดา พระองค์ทรงพระราชทาน พระโอรสและพระธิดา ทั้งสองให้ พระอินทร์แปลงเป็น พราหมณ์มาทูลขอพระนางมัทรี เพื่อให้พระเวสสันดรทำทาน แล้วถวายพระนางคืน ชุกพาสองกุมารเข้าไปสู่บ้านเมือง พบพระอัยกา ทรงไต่ถามทั้งสองกุมารว่า ประชาชนหายโกรธ พระเวสสันดรจึงพากัน ทูลเชิญพระเวสสันดร และพระนางมัทรีเสด็จกลับคืนยังเมือง (พงษ์จันทร์ คลายสุวรรณ, 2528: 47)

บทบาทการเทศน์กัณฑ์มัทรี

การสวดคือการสาธยาย หรือท่องพระธรรมคำสอนขององค์พระสัมมา สัมพุทธเจ้า ให้พุทธบริษัทได้สดับรับฟัง (มณี พยอมยงค์, 2529: 97) การเทศน์ คือ การอ่านคัมภีร์ไบเบิลที่จารึกพระธรรมในพุทธศาสนาให้ผู้อื่นได้รับรู้ การเทศน์แบบล้านนานั้น มีลักษณะการอ่านด้วยลิ้นน้ำเสียงที่มีท่วงทำนองไพเราะ ตามแบบประเพณีนิยมในแต่ละท้องถิ่น (สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ,

การเทศน์กัณฑ์ทัณฑ์นันทน์ นิยมเทศน์ในโอกาสสำคัญ เช่น งานประเพณียี่เป็ง งานประเพณีตั้งธัมมชัลลวง และงานสืบชะตาของชาวล้านนา การเทศน์เป็นส่วนหนึ่งของประเพณีและความเชื่อทางศาสนาที่เชื่อว่า การได้ฟังเทศน์มหาชาติครบทั้ง 1,000 พระคาถา ทำให้ได้พบกับโลกพระศรีอริยเมตไตรย การเทศน์มหาชาติมีบทบาทต่อสังคมของชาวล้านนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการร่วมฟังธรรมในงานปาเวณีตั้งธัมมชัลลวง ในเดือน 2 คือเดือนยี่ หรือเดือนพฤศจิกายน และเดือนที่ 3 หรือเดือนธันวาคม (สำนักงานจังหวัดเชียงใหม่, 2544: 23)

การเทศน์ เปรียบเหมือนการรับรองทางพุทธศาสนา โดยมีความมุ่งหมายเพื่อที่จะนำคำสอนและพุทธวจนะมาสั่งสอนพุทธศาสนิกชน เนื้อเรื่องต่างๆ ได้ประพันธ์เรียบเรียงในลักษณะของความเรียงและร้อยกรอง แบ่งออกเป็น 2 วิธี ได้แก่

1. การเทศน์แบบธรรมวัตร เป็นวิธีการเทศน์ความเรียงในทำนองปกติธรรมดา โดยยึดคัมภีร์ต่างๆ ซึ่งแบ่งออกได้ 3 ลักษณะ ได้แก่

- การเทศน์คัมภีร์ คือ การนำคัมภีร์มาอ่านเพื่อสั่งสอนโดยตรง
- การปลุกจิตวิสาขนา คือ การเทศน์แบบสนทนาธรรม โดยพระสงฆ์ 2 รูปประกอบด้วย พระสกวาที่เป็นผู้ถาม และพระปรวาที่เป็นผู้ตอบ
- การปาฐกถาธรรม คือ การเทศน์ตามหัวข้อต่างๆ ที่มีการเตรียมไว้ มีการยกเรื่องราวต่างๆ ในคัมภีร์มาประกอบ

2. การเทศน์มหาชาติ เป็นวิธีการเทศน์แบบมีทำนองเฉพาะ มีการว่ากาพย์เป็นลักษณะกาพย์ 3 บั้ ประกอบด้วยกาพย์เก่า กาพย์กลาง และกาพย์ปลาย (มณี พยอมยงค์, 2537: 94-96)

การเทศน์มหาชาติล้านนานั้นมีลักษณะเฉพาะทางทำนอง หรือที่เรียกว่า ระบุว่า ในภาษาท้องถิ่นมีความหมายถึงสำเนียงที่ได้รับการฝึกฝน และถ่ายทอดมาจากครูบาอาจารย์ อันเป็นเอกลักษณ์แต่ละท้องถิ่นแตกต่างกันไป เช่น ระบุว่าราวไถวใบ นิยมเทศน์ในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน เชียงราย เชียงตุง และแม่ฮ่องสอนมีลักษณะทำนองที่ซ้ำ ระบุว่ามะนาวล่องของเป็นระบำที่เทศน์เป็นทำนองเสียงสูงต่ำ สลับกัน เป็นระดับพบมากในพื้นที่จังหวัดลำปาง น่าน บางแห่งในจังหวัดเชียงใหม่ และเชียงราย และ ทำนองนกเขาเหินมีลักษณะการเทศน์แบบเอื้อนเสียงขึ้นสูงทุกระยะลมหายใจ นิยมมากในจังหวัดแพร่ น่าน และลำปางบางแห่ง (มณี พยอมยงค์, 2516: 97)

การเทศน์มหาชาติของชาวล้านนามีลักษณะการเทศน์ที่แตกต่างจากการเทศน์ในแหล่งอื่นๆ แบ่งออกทั้งหมด 13 กัณฑ์ จากทั้งหมด 13 กัณฑ์มีการแบ่งเสียง หรือ คัดเสียงสำหรับสามเณร พระผู้ที่ฝึกเรียนเทศน์ซึ่งคำนึงถึงลักษณะทางกายภาพ บุคลิกของผู้เทศน์ด้วยว่าควรได้เสียงเทศน์ในระดับใด ระดับเสียงนี้เองเป็นสิ่งกำหนด ว่าผู้เทศน์นั้นควรเทศน์เสียงใดจากทั้งหมด 13 กัณฑ์ แบ่งระดับเสียงเทศน์ออกเป็น 3 ระดับเสียงดังนี้

เสียงแหลม ให้เทศน์กัณฑ์ทศพร กุมาร มัทที และฉกษัตริย์

เสียงกลาง ให้เทศน์กัณฑ์หิมพานต์ ทานกัณฑ์ วนปเวสน์ จุลพน มหาพน และสักกบรรพ

เสียงทุ้ม ให้เทศน์กัณฑ์ชูชก มหาราช และนครกัณฑ์

กัณฑ์ที่มีลักษณะลีลา และจังหวะการเทศน์พิเศษ ได้แก่ กัณฑ์ชูชก กุมาร มัทที มหาราช ฉกษัตริย์ และนครกัณฑ์ ส่วนกัณฑ์อื่นๆ ไม่นิยมเทศน์แบบเดินทำนอง (สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ, 2542: 2346)

โอกาสสำหรับการเทศน์กัณฑ์มัทที

ลักษณะการเทศน์อย่างมีแบบแผนแบบล้านนามีสำเนียงที่ต่างกันออกไป เช่น สำเนียงการเทศน์ของชาวไทยลื้อต่างกับสำเนียงการเทศน์ของชาวไทยองและการเทศน์มัททีพบว่ามีโอกาสการเทศน์อยู่ 4 โอกาสงานประเพณีขึ้นปี้ง งานประเพณีตั้งหมั้น หลวง งานสืบชะตา และงานศพ

ความสำคัญเทศน์มหาชาติ

มหาชาติได้รับความนิยมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในประเทศที่มีความเชื่อและนับถือศาสนาพุทธแบบเถรวาท เช่น ประเทศไทย สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว สหภาพพม่า และสาธารณรัฐประชาชนจีนตอนใต้แถบสิบสองปันนา เป็นต้น มหาชาติในประเทศไทยปรากฏงานวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก ในสมัยสุโขทัย มหาชาติหรือมหาเวสสันดรชาดกครั้งสมัยพระมหาธรรมราชาลิไท ทรงนิพนธ์ไว้เป็นบทแต่งร้อยกรองตามภาษาไทยเหนือ มีลักษณะคล้ายกับการประพันธ์ไตรภูมิพระร่วง ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมทั้งสองเรื่องนี้จึงมีข้อสันนิษฐานว่า มหาชาติน่าจะเริ่มมีการประพันธ์มาครั้งสมัยล้านนาตอนต้น (มณี พยอมยงค์, 2516: 75)

มหาชาติ เป็นวรรณกรรมที่มีบ่อเกิดมาจากชาดก เดิมเป็นภาษาบาลี เป็นพระพุทธรูปที่เชื่อถือกันในทุกทกนิกาย ฝ่ายพระสุตตันตปิฎก พระพุทธองค์

ได้แสดงเรื่องเป็นพระคาถา คือ คำประพันธ์ประเภทฉันทตลอดเรื่องมีความยาวกำหนดเป็นพระคาถาได้ 1,000 พระคาถา วรรณกรรมเรื่องมหาชาติที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทยนั้น รัชธิธิพลมาจากอรรถกถาชาดก ส่วนในสังคมชาวล้านนานั้น ไม่ปรากฏหลักฐานว่ามหาชาติเข้ามาเผยแพร่เป็นครั้งแรกเมื่อใด หากปรากฏเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพระเวสสันดรอย่างย่อในชินกาลมาลีปกรณ์ ซึ่งเขียนโดยพระรัตนปัญญาเถระ ประมาณปี พ.ศ. 2060 ซึ่งเป็นช่วงที่งานวรรณกรรมล้านนามีความเจริญรุ่งเรืองสูงสุด และในช่วงสมัยพระเจ้าเกื้อนา รวปี พ.ศ. 1900 ปรากฏตำนาน มหาชาติฉบับต่างๆ ในช่วงสมัยนี้ (ลมูล จันทน์หอม, 2533: 134-135)

มหาชาติเป็นส่วนหนึ่งของนิบาตชาดก มีที่มาจากคาถาพันในการสังคายนา พระไตรปิฎก พระอรหันต์ได้แบ่งหมวดหมู่ของชาดกไว้หลายกลุ่ม โดยแบ่งตามจำนวนพระคาถาจากกลุ่มที่มีพระคาถาน้อย ไปหากลุ่มที่มีจำนวนพระคาถามาก ชาดกที่มีมากกว่า 80 พระคาถาขึ้นไป เรียกว่ามหานิบาตชาดก 10 เรื่อง หรือ ทศชาติชาดก อันเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการบำเพ็ญทศบารมี ของพระโพธิสัตว์ใน 10 ชาติ หรือที่เรียกว่า หัวใจพระเจ้าสิบชาติ

การเทศน์มหาชาติในสังคมไทยเดิมไม่ปรากฏแน่ชัดในเรื่องวันเวลาว่ากระทำเมื่อใด หากแต่ในสมัยรัชกาลที่ 1 การเทศน์มหาชาตินิยมทำในเดือน 11 ได้ หลังจากเทศกาลออกพรรษาเสร็จสิ้นแล้ว แต่เมื่อครั้งสมัยรัชกาลที่ 5 พระองค์ทรงถือการเทศน์มหาชาติ เป็นประเพณีของบ้านเมือง กำหนดวันตามแต่ละภาค (ลมูล จันทน์หอม, 2543: 15)

สังคมชาวล้านนาเองได้ยึดถือวันเพ็ญเดือน 12 ได้ หรือเดือนพฤศจิกายน ตามสุริยคติ และเดือนมกราคม การเทศน์มหาชาติในสังคมชาวล้านนาเรียกว่า การตั้งขั้มหลว การตั้งขั้มหลวมีบบาทมากในสังคมชาวล้านนาซึ่งปรากฏความนิยมตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. 2495 พบว่ามีการจัดงานตั้งขั้มหลวทุกปี และนอกจาก งานตั้งขั้มหลวแล้ว ชาวล้านนายังมีประเพณีการทานข้าวสลากกัถ ซึ่งหากในปีใดจัดงานทานข้าวสลากกัถ ก็จะไม่มีการตั้งขั้มหลว ถือเป็นประเพณีที่ทำสลับกันไปในแต่ละปี (ลมูล จันทน์หอม, 2543: 16)

การฟังเทศน์ของชาวล้านนา เป็นประเพณีที่มุ่งเน้นการได้รับอานิสงส์อันสำคัญ สำหรับพุทธศาสนิกชนเชื่อว่าผู้ใดสามารถฟังมหาชาติจบครบถ้วน จะได้เกิดรวมยุคกับพระศรีอริยเมตไตรยโพธิสัตว์ เกิดในดินแดนที่มีสิ่งของบริบูรณ์ กิดสิ่งใดสมดังใจคิดทุกประการ ด้วยเหตุนี้เองความสำคัญเรื่องการกลับมาเกิด

ร่วมชุกกับพระศรีอริขะเมตไตรยโพธิสัตว์นั้น จึงมีบทบาทต่อผลบุญในการจัด
ประเพณีตั้งธัมม์หลวง นอกเหนือจากความเชื่อ เรื่องการเกิดร่วมชุกแล้วชาวล้านนา
ยังนำพิธีกรรมการสืบชะตาอันเป็นไสยมงคลตามแบบพื้นเมือง ร่วมกับการ
ฟังเทศน์ตั้งธัมม์หลวง เป็นเอกลักษณ์ท้องถิ่นที่นำไปสู่ความศรัทธาการทำบุญและ
การบริจาคทานให้กับวัด รวมถึงการได้เป็นเจ้าภาพกัณฑ์เทศน์ ก็เป็นอีกส่วนหนึ่ง
ที่มีความสำคัญในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา

ประเพณีการเทศน์มหาชาติในสังคมวัฒนธรรมล้านนา

ประเพณีการเทศน์มหาชาติในสังคมและวัฒนธรรมล้านนานั้น มีบทบาท
ที่แตกต่างไปจากการฟังเทศน์ภาคกลาง เนื่องจากบริบทของสังคม ชาวล้านนานั้น
มีต่างกัน ลักษณะบทบาทในการฟังเทศน์นั้นมุ่งเน้นบทบาทสำคัญอยู่ 2 ประการดังนี้

1. บทบาทในการให้ธรรมะ หรือเพื่อความซาบซึ้งในสพระธรรม

2. บทบาทในการให้ความเพลิดเพลิน เพราะนอกจากการฟังเพื่อเกิด
ธรรมะแล้ว ยังได้อยู่ร่วมพบปะในการร่วมกันฟังการแสดงธัมม์บางกัณฑ์ เช่น
กัณฑ์ชูชก ที่มีเนื้อหา ตลกขบขัน การฟังจึงเป็นเรื่องของความเพลิดเพลิน
กัณฑ์กุมารและกัณฑ์ทศพรที่มีเนื้อหา ทางวรรณกรรม ที่ไพเราะ ลักษณะภาษาที่
มีอรรถรส แสดงออกถึงความสราสลอย เสียงโอดครวญ ทำให้ผู้ฟังเกิดอารมณ์ร่วม
เนื้อเรื่องที่เทศน์ได้ (ประคอง นิมมานเหมินท์, 2524 ก: 4-5)

ลักษณะการเทศน์อย่างมีแบบแผนแบบล้านนาก็แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิต
ของชาวล้านนาที่เลื่อมใสพระพุทธศาสนา จากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน สำเนียงการเทศน์
ของ กลุ่มชนต่างๆ มีสำเนียงที่ต่างกันออกไป เช่น สำเนียงการเทศน์ของชาวไทลื้อ
มีสำเนียง ต่างกับสำเนียงการเทศน์ของชาวไทยอง ซึ่งการเทศน์มักที่มีโอกาสการเทศน์
ในงานประเพณียี่เป็ง งานประเพณีตั้งธัมม์หลวง งานสืบชะตา และงานศพ

การเทศน์มหาชาตินิยมจัดในงานประเพณีตั้งธัมม์หลวง หรือประเพณี
การฟังเทศน์ครั้งใหญ่ของชาวล้านนา จัดในวันเพ็ญเดือนสิบสอง หรือ ยี่เป็ง
และงานทานสลาก การเทศน์ต้องมีวิธีการใส่กายย์ต้น ตอนขึ้นต้นเทศน์
กายย์ปลายตอนลงจบ ลักษณะวิธีการใส่กายย์ เดินทำนองนั้นมีความไพเราะ
และเป็นเอกลักษณ์แบบล้านนาอย่างยิ่ง ลักษณะประเพณีการเทศน์มหาชาติ
ของเชียงใหม่มีเอกลักษณ์ที่แตกต่างจากจังหวัดอื่นๆ ทั้งกระบวนการการฝึก
การเทศน์ ทำนอง และบทเทศน์กัณฑ์ต่างๆ เป็นต้น

ชาวล้านนาเชื่อว่า การได้รับฟังเทศน์มหาชาติอันเป็นเรื่องราวของการบำเพ็ญกุศลของพระโพธิสัตว์ในชาติที่สำคัญ ก่อนที่เสด็จมาเสวยชาติเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในชาตินี้ นั่นทำให้สามารถเกิดร่วมสมัยยุคพระศรีอริยเมตไตรย คือยุคที่มีความสมบูรณ์พูนสุขเชื่อว่าผู้ใดก็ตามที่ได้เข้าร่วมสมัยกับพระศรีอริยเมตไตรย คิดสิ่งใดจะสมปรารถนาทุกประการ ในงานประเพณีตั้งธัมม์หลวงพบว่า การเทศน์มหาชาติในแต่ละกัณฑ์มีการใช้สัญลักษณ์ สิ่งของ รวมถึงวิธีการการฟังเทศน์ที่สื่อความหมายเกี่ยวข้องกับเนื้อหาของการเทศน์มหาชาติแต่ละกัณฑ์ รวมถึงจำนวนสิ่งของ และประทีปเครื่องบูชา ก็ล้วนมีความเกี่ยวข้องกัน ทั้งสิ้น

เทศน์มหาชาติกัณฑ์มัทรี

กัณฑ์มัทรี

การเทศน์มหาชาติเป็นการแสดงธัมมเรื่องมหาเวสสันดรชาดก ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับการแสดงทานบารมีในพระชาติสุดท้ายของพระโพธิสัตว์เรื่องราวในมหาชาติแบ่งออกเป็น 13 ตอน หรือ 13 กัณฑ์ ซึ่งแต่ละกัณฑ์ มีเรื่องราวนิยายถึงแต่ละตอนจากเรื่องราวมหาเวสสันดร ดังรายละเอียดต่อไปนี้

กัณฑ์ที่ 1 ทศพร (19 พระคาถา) มีเนื้อหาบรรยายถึงพระนางมัทรี ทรงขอพรจากพระอินทร์ 10 ประการ ก่อนที่จะจุติในโลกมนุษย์เป็นพระมารดาของพระเวสสันดร

กัณฑ์ที่ 2 หิมพานต์ (134 พระคาถา) มีเนื้อหาบรรยายถึงการจุติปฏิสนธิของพระนางมัทรีกับพระยาสุทนต์ และการอภิเษกสมรสระหว่างพระเวสสันดรกับพระนางมัทรี พระธิดาของกษัตริย์แห่งแคว้นมัทราฐ ตลอดจนพระเวสสันดรถูกขับไล่ออกจากเมือง เข้าสู่ป่าหิมพานต์

กัณฑ์ที่ 3 ทานกัณฑ์ (209 พระคาถา) มีเนื้อหาบรรยายถึงการทูลขอภัยโทษให้พระเวสสันดรจากพระนางมัทรีแก่พระยาสุทนต์ แต่ไม่ทรงโปรด เรื่องราวบรรยายถึงการแสดงสัตตสดกมหาทาน และการให้ทานรถเทียมควมมา กับพราหมณ์ที่ทูลขอจาก พระเวสสันดร

กัณฑ์ที่ 4 วนปเวศน์ (57 พระคาถา) มีเนื้อหาบรรยายถึงกษัตริย์อันประกอบด้วยพระเวสสันดร พระนางมัทรี พระกัณหา และพระชาติจากกรุงเชตุคร ถึงนครมาตุลราช พระยาเจตรাজเจ้าเมืองทูลขอพระเวสสันดรให้ครองสมบัติ แต่พระเวสสันดรไม่ทรงรับ พระยาเจตรাজจึงชี้ทางแก่พระเวสสันดรสู่เขาวงกต และป่าหิมพานต์

กัณฑ์ที่ 5 ชุชก (79 พระคาถา) มีเนื้อหาบรรยายถึง พราหมณ์ชูชกขอราน ที่ได้นำอมิตตคาถาสวาทเป็นเมียนางอมิตตคาถาต้องการคนรับใช้จึงให้พราหมณ์ชูชก เดินทางไปขอพระกัณหาและพระชาติจากพระเวสสันดร พราหมณ์ชูชกเดินทางสู่เขาวงกต พบพรานเจตบุตรผู้รักษาป่า

กัณฑ์ที่ 6 จุลพน (35 พระคาถา) มีเนื้อหาบรรยายถึงพรานเจตบุตรจะฆ่าพราหมณ์ชูชก แต่พราหมณ์ชูชกใช้อุบายหลอกพรานเจตบุตร ในที่สุด พรานเจตบุตรหลงกลบอกทางไปสู่เขาวงกตแก่พราหมณ์ชูชก

กัณฑ์ที่ 7 มหาพน (80 พระคาถา) มีเนื้อหาบรรยายถึงพราหมณ์ชูชก พบอจุตฤทัยซึ่งทางสู่เขาวงกต และพรรณนาถึงป่าเขาลำเนาไพร บรรยายถึงสระมุจลินท์ และการเดินทางต่อไปของพราหมณ์ชูชก

กัณฑ์ที่ 8 กุมารบรรพ์ (101 พระคาถา) มีเนื้อหาบรรยายถึงพราหมณ์ชูชก เดินทางถึงเขาวงกต ทูลขอพระกัณหาและพระชาติจากพระเวสสันดร เมื่อทั้งสองกุมารทรงทราบเรื่องจึงหนีไปหลบอยู่ในสระบัว พระเวสสันดรทรงเรียกสองกุมารขึ้นจากสระ มอบทั้งสองกุมารให้พราหมณ์ชูชก

กัณฑ์ที่ 9 มัทที (90 พระคาถา) มีเนื้อหาบรรยายถึงพระนางมัททีเดินทางไปหาอาหารในป่าพบเทวดาแปลงกายเป็นสัตว์ร้ายนอนขวางทางไว้เมื่อกลับถึงอาศรมไม่พบลูก ทราบว่าพระเวสสันดรบริจาคลูกทั้งสองแก่พราหมณ์ชูชก จึงสลับไป

กัณฑ์ที่ 10 สักบรรพ์ (43 พระคาถา) มีเนื้อหาบรรยายถึง พระอินทร์แปลงกายเป็นพราหมณ์ มาทูลขอพระนางมัททีจากพระเวสสันดร เมื่อพระเวสสันดรให้นางมัทที แก่พราหมณ์แล้ว เทวดาจึงคืนพระนางมัทที แก่พระเวสสันดร และให้พร 8 ประการ แก่พระเวสสันดร

กัณฑ์ที่ 11 มหาราช (69 พระคาถา) มีเนื้อหาบรรยายถึงพราหมณ์ชูชก พาสองกุมาร หลงทางเข้าสู่เมืองสีพี พระเจ้าศุภชัยทรงไล่สองกุมารคืนจากพราหมณ์ชูชก และเลี้ยงตอบแทนพราหมณ์ชูชก พราหมณ์ชูชกกินอาหารมากจนถึงแก่ความตาย พระยาศุภชัยเตรียมไปรับพระเวสสันดรและพระนางมัททีที่กลับคืนสู่เมือง

กัณฑ์ที่ 12 ฉกษัตริย์ (36 พระคาถา) มีเนื้อหาบรรยายถึงการพบกันของหกกษัตริย์ บังเกิดความปิติยินดีจนถึงกับสลับไป พระอินทร์ทรงรับรู้บันดาลให้เกิดฝนโบกขรพรรษ ประพรมจนทั้งหกกษัตริย์พินาศสิ้น

กัณฑ์ที่ 13 นครกัณฑ์ (48 พระคาถา) มีเนื้อหาบรรยายถึงพระเวสสันดร และพระนางมัททีทรงลาจากเพศพรตฤาณีนีวัตินสู่พระนคร ครองเมืองสีพี

หาฝนสัตว์คนธรรมา ตกทั้งภูมิณฑล พระเวสสันดรโปรดประชาชนทำบุญ
ทำทาน จนสิ้นพระชนม์

กัณท์มหัทธนีเป็นกัณท์ที่สำคัญกัณท์หนึ่งในจำนวนทั้งหมด 13 กัณท์และอยู่ใน
กัณท์ที่ 9 มีจำนวนพระคาถา 90 พระคาถา ซึ่งมีเนื้อเรื่องโดยย่อดังนี้

เริ่มเรื่องจากพระอินทร์ทรงทราบด้วยทิพยเนตรว่า ชุชกขอสองกุมาร จาก
พระเวสสันดรไปแล้ว จึงทรงใช้เทวดาสามองค์ แปลงกายเป็นราชสีห์ และเสียดสองตัว
ไปนอนขวางทางเดินกลับอาศรมของพระนางมัทรี ทั้งนี้เพื่อประวิงเวลา เป็นการ
ส่งเสริมการบำเพ็ญทานของพระเวสสันดรให้สำเร็จตามความมุ่งหวัง พระนางมัทรี
อ่อนวอน ขอทางราชสีห์และเสียดที่จำแลงมาแต่สามสัตรวช ต่างนิ่งเฉย เมื่อเวลาพลบค่ำ
เลขเวลาที่ พรหมณ์ชูชกได้พาสองกุมารไปแล้ว สามสัตรวชจึงหลีกทางให้ เมื่อ
พระนางมัทรี กลับถึงอาศรม ก็เรียกหาสองกุมาร ค้นหาและหาแต่ก็ไม่พบจึงเข้าไป
ทูลถามพระเวสสันดร แต่กลับถูกพระเวสสันดร ตอว่าที่พระนางมัทรีกลับอาศรมช้า
อาจมีชู้ยู่กลางป่า ทำนองหึงหวงต่างๆ นานา ทำให้พระนางมัทรีเสียพระทัยร้องไห้
คร่ำครวญสลับไป หลังจาก พระเวสสันดร ทรงแก้ไขจนพระนางมีสติฟื้นคืนแล้ว
พระเวสสันดรจึงทรงบอกความจริงให้ทราบ เมื่อพระนางมัทรีทรงทราบเรื่องทั้งหมด
พระนางจึงใช้ขันติธรรม ข่มใจอนุโมทนา ในการบำเพ็ญทานบารมีของพระสวามี

สำนวนกัณท์มหัทธนี

งานวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาในสังคมและวัฒนธรรมล้านนา
นั้น มีความเจริญสืบเนื่องกันมาจากอดีต ทำให้เกิดงานวรรณกรรมการประพันธ์
เนื้อเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาไว้มากมาย มหาชาติเป็นอีกเรื่องหนึ่ง
ที่ได้รับความนิยม ที่นักกวีล้านนาต่างให้ความสนใจในการประพันธ์เพื่อถวาย เป็น
พุทธบูชาเนื้อเรื่องโดยทั่วไป เป็นเนื้อเรื่องที่มีเค้าโครงเรื่องที่คล้ายกัน การประพันธ์
มหาชาติแต่ละสำนวนนั้น เป็นวิธีการเพิ่มเติม ลดทอน บทหรือเนื้อหบางตอน
เพื่อความสะดวกและเหมาะสม ในการใช้เนื้อเรื่องนั้นๆ ในการเทศน์แต่ละโอกาส
ที่แตกต่างกันออกไป เรียกว่า การเหลา ลักษณะการเหลาซึ่งมีนั้นมีการถือการ
เหลาสำนวน คือปรับสำนวนจากเดิม ให้เหมาะสมตามความต้องการ ตามแบบ
ของตนเอง หลังจากนั้นแล้ว ยังนิยมตั้งชื่อ ของสำนวนนั้นตามชื่อของตน หรือ
หมู่บ้านพื้นที่ที่ตนเองอาศัยอยู่เช่นสำนวน ฉบับมหาป่าซางลงเหลาสำนวนฉบับป่าแดง
และสำนวนฉบับหึงแก้ววิงวอน เป็นต้น ความโดดเด่นในสำนวนแต่ละฉบับมีความ
แตกต่างกันไปเช่นในสำนวนบางฉบับมีความโดดเด่น ในกัณท์มหัทธนีพระนักเทศน์เป็นผู้

ที่เลือกกันที่มีความไพเราะ และเกิดคุณค่าความงามเฉพาะกันใดกันหนึ่งนั้น ก็เพื่อใช้ในการเทศน์ของตน หรือในบางครั้ง พระนักเทศน์อาจเลือกสำนวนจากหลายฉบับแต่อยู่ในกันทีเดียวกัน เพื่อนำมาผสมเนื้อหาปรับลดทอน ตัดคำที่ฟังเพื่อย่อออกไป วิธีการนำเนื้อหาจากธัมมมาเทศน์จึงไม่มีลักษณะที่ตายตัว ขึ้นอยู่กับพระนักเทศน์ว่าเป็นผู้เลือกธัมมสำนวนใดมาใช้ในการเทศน์แต่ละครั้ง

กวีที่มีผลงานและชื่อเสียงของล้านนามีหลายท่านด้วยกัน เช่น พระยาปัญญาพิทธาจารย์ หรือพระยาพื้น พระยาพื้นเป็นผู้ที่กิจกรรมสมัย เจ้าผู้ครองถึง 4 สมัยด้วยกัน กล่าวคือ ร่วมสมัยเจ้าหลวงช้างเผือกธรรมลังกา พ.ศ. 2358-2364 เจ้าหลวงเศรษฐี (คำพื้น) พ.ศ. 2366-2368 เจ้าหลวงแผ่นดินเย็นพุทธวงศ์ พ.ศ. 2369-2389 เจ้ามโหตรประเทศ พ.ศ. 2390-2397 เป็นต้น

ผลงานของพระยาพื้นที่ประพันธ์ไว้มากมาย ทั้งที่เป็นงานวรรณกรรมทางพุทธศาสนา ได้แก่ คำยอคุณพระพุทเจ้า หรือคำยอคุณแบบสุเมธยาธิ คำประกาศเทพยดา คำแผ่กุศลแก่เทวดาเทพเจ้า ดาวนพลระห์ทั้งหลาย คำเรียกขวัญลูกแก้ว ที่สำคัญคือ ได้ปรับกลาสำนวนมหาชาติในกันที่สำคัญๆ ไว้ 4 กันท์ คือ กันท์กุมาร กันท์มหาราช กันท์นครกันท์ รวมถึงกันท์มัทที่ที่เป็นสำนวนเอกของพระยาพื้นในการประพันธ์คือ ได้เหลาธัมมปรับภาษามาจากสำนวนทำเป็น สำนวนที่พระยาพื้นได้เหลานั้น มีความสวยงาม และไพเราะทางภาษา ใ้ภาษาที่มีระดับภาษาที่สูง กล่าวได้ว่ากันท์มัทที่สำนวนพระยาพื้นนั้นเป็นอีกสำนวนที่มีความโดดเด่นทางด้านภาษา ได้รับความนิยมจากพระนักเทศน์ และผู้ฟัง และงานวรรณกรรมทางโลก พระยาพื้นได้ประพันธ์โคลงหงส์คำค่า 279 บท โคลงอมราพิสวาส 90 บท คำวาทาหรณ์คำสอนต่างๆ และโคลงคำสอนคล้าย โคลงโลกนิติ (มณี พยอมยงค์, 2516: 94-105)

ความเจริญรุ่งเรืองทางวรรณกรรมของล้านนาเจริญควบคู่ไปพร้อมกันกับพระพุทธศาสนา ปรากฏงานวรรณกรรมที่รับใช้พุทธศาสนามากมาย เช่น คำยอคุณพระพุทเจ้า มูลศาสนา เป็นหนังสือความเรียงชาดกเรื่องต่างๆ ทั้งนิบาตชาดก และชาดกนอกนิบาต เป็นต้น นอกจากนั้น กวีล้านนายังได้แต่งมหาชาติไว้ ในลักษณะที่ภาษาล้านนาเรียกว่าเหลาธัมม ซึ่งมีสำนวนที่แตกต่างกันไป

ความนิยมการเหลาธัมมหรือประพันธ์เวสสันดรชาดกให้มีเนื้อหาที่แตกต่างกันไปถึง 70 สำนวน ซึ่งแต่ละสำนวนมีชื่อที่แต่งตามนามปากกา และชื่อตามท้องถิ่นถึง 70 สำนวน ที่คล้องจองกัน เช่น วิงวอนน้อย วิงวอนหลวง

วิงวอนคอนกวาง ไผ่แจ้เขียวแดงพุท้(พุทกม) สามเมือง เหล้าเจ็ดไห อุโมงค์คำ
แผ่นดินไหว วงกต เป็นต้น

การประพันธ์เวสสันดรชาดกที่มีสำนวนแตกต่างกันไปนี้ มีเนื้อหา
ที่เหมาะสมกับการเทศน์ในแต่ละโอกาสแตกต่างกันไป ความเหมาะสมของการ
เลือกสำนวนที่นำมาเทศน์เป็นความสำคัญอีกประการหนึ่ง ที่พระนักเทศน์
เป็นผู้เลือกสำนวน ที่ใช้ในการเทศน์ให้เหมาะสม พระมหาสมชาติ นนทรมมิโก
กล่าวว่า สำนวนไผ่แจ้เขียวแดง มีความสั้น กระชับรัดกุม เหมาะสำหรับงานที่ต้องการ
ความกระชับเช่นงานศพ สามารถจำเนื้อหาทั้งหมดได้ สำนวนสร้อยน้อยเฒ่า
ลืมหูลาน มีความงามทางวรรณกรรม เหมาะสำหรับใช้เทศน์ในการตั้งขั้มห่หลวง
ที่ต้องการความสมบูรณ์ของเนื้อหาที่ครบถ้วน

การเขียนขั้ม เป็นวัฒนธรรมการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรโดยเฉพาะ
การคัดลอกขั้มบนใบลาน หรือการเขียนพิสา วิธีการจัดเก็บเอกสาร ทาง
พระพุทธศาสนา รวมถึงขั้มมหาชาติเดิมหากมีการจัดตั้งขั้มหลวงขึ้นทางเจ้าภาพ
กัณฑ์เทศน์เป็นผู้ว่าจ้าง พ่อหนาน หรือผู้ที่สามารถคัดลอกขั้มได้เป็น ผู้เขียน
คัดลอกขั้มกัณฑ์นั้นๆ ขึ้น และนำถวายแด่พระนักเทศน์เมื่อถึงวันงาน แต่
ในปัจจุบัน การหาขั้มมาเทศน์นั้น หาซื้อได้ตามร้านขายเครื่องสังฆภัณฑ์ทั่วไป
ลักษณะการบันทึกลงบนใบลานแบบเดิม เปลี่ยนไปบันทึกลงกระดาษ แต่ยังคง
ลักษณะขนาดเท่ากับใบลานตามแบบเดิม วิธีการเก็บรักษขั้มนั้น ใ้ผ้าห่อขั้ม
พันมัดเก็บในชั้นแรก ในอดีตวัฒนธรรม การทอผ้าห่อขั้ม เป็นอีกวัฒนธรรมที่
โดดเด่นในการที่มารดาของสามเณรสามารถแสดงออกถึงความรักภักดีใจในตัว
สามเณรลูกของตน ด้วยการเป็นผู้ทอผ้าห่อขั้มนั้นให้แก่ลูกตน

ลักษณะการเทศน์ในสังคมวัฒนธรรมล้านนา

ลักษณะการเทศน์แบบล้านนานั้น มีวิธีการเทศน์อยู่ 2 วิธีคือ วิธีการเทศน์
ทำนองแบบธรรมวัตร และวิธีการเทศน์ทำนองมหาชาติ ในประเพณีตั้งขั้มห่หลวงนั้น
นิยมการเทศน์ทำนองมหาชาติเนื่องด้วยวิธีการเทศน์นี้เหมาะสมกับลักษณะการเทศน์
โดยที่ใช้พระเพียงรูปเดียว ส่วนการเทศน์ทำนองแบบธรรมวัตรนั้นเป็นพื้นฐาน
ในการเทศน์ทั้งหมด ดังรายละเอียดต่อไปนี้

การเทศน์แบบธรรมวัตร

การเทศน์ทำนองแบบธรรมวัตรนี้เป็นวิธีการเทศน์โดยใช้พระเป็นจำนวนมาก
เทศน์พร้อมกัน ดังนั้น เพื่อให้เกิดความพร้อมเพียงในการออกเสียง จึงหะ

และการออกเสียงอักขระจึงเป็นสิ่งจำเป็น ในการฝึกหัดเทศน์ พระทุกรูปควรเทศน์
ในทำนองแบบธรรมวัตรให้คล่องเสียก่อน จึงจะเทศน์ทำนองมหาชาติ ลักษณะ
วิธีการเทศน์ส่วนใหญ่ มีองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ส่วนด้วยกันดังนี้

ตั้ง หมายถึง การเริ่มต้นเสียงในการเทศน์ครั้งแรก หรือการเริ่มเสียงใหม่
หลังจากที่หยุดหายใจ

เดี่ยว หมายถึง การเดินทำนองอย่างเป็นจังหวะสม่ำเสมอชัดเจนทุกคำ

ยัง หมายถึง การหยุดพักหายใจ

การเทศน์ทำนองแบบธรรมวัตรนี้ นิยมเทศน์กับบทเทศน์ที่เป็นคำร้อยแก้ว
ธรรมดา พระผู้เทศน์ใช้เสียงเทศน์ที่มีระดับเสียงที่เท่ากัน ในจังหวะที่สม่ำเสมอ
แต่ต้องเปล่งเสียงให้ดังชัดเจน เปล่งเสียงให้เต็มที่และออกเสียงอักขระให้ชัดเจน
การเทศน์ทำนองแบบธรรมวัตร การหยุดหายใจ เป็นอีกสิ่งสำคัญในการเทศน์
การหยุดหายใจนั้น หยุดหายใจในคำที่มีลักษณะ เป็นคำเสียงยาว (ที่จะ) ได้แก่
คำที่มีสระเสียงยาวประกอบ คือ อา อี อุ เอ แอ โอ โอ เอา และ อำ
นอกจากนี้ยังสามารถหยุดพักหายใจในคำที่มีตัวสะกดในแม่กง แม่กน แม่กม
และแม่เกย ไม่นิยมการหยุดหายใจในคำที่มีสระเสียงสั้น เพราะ ทำให้การหยุดพัก
ออกเสียงในคำที่ใช้สระที่มีเสียงสั้นนั้นเสียความไพเราะได้ การเทศน์ทำนอง
แบบธรรมวัตรนี้แสดงตัวอย่างดังต่อไปนี้

จากบทเทศน์ที่มีเนื้อความดังนี้

... ดูรากิขุทั้งหลายในกาละเมื่อก่อน อันข้าม ล่วงป้นไปแล้ว ...

แสดงการเทศน์ทำนองธรรมวัตร

วิธีการเทศน์ในแบบธรรมวัตรเป็นพื้นฐานในการฝึกหัดเทศน์โดยเน้น
การแบ่งคำ การหายใจ และการหยุดหายใจ จังหวะมีความสม่ำเสมอ ผู้ที่ฝึกหัด
เทศน์มหาชาติจึงควรรู้ และเข้าใจในจังหวะเทศน์แบบทำนองธรรมวัตร ก่อนที่
ได้เรียนการเทศน์ทำนองมหาชาติ

การเทศน์แบบมหาชาติ

วิธีการดำเนินทำนองการเทศน์มหาชาติ มีเทคนิค และวิธีการที่สำคัญ คือ การเคลื่อนหรือเดินทำนองจากตัวอักษรหนึ่งไปยังอีกตัวอักษรหนึ่ง ลักษณะความแตกต่างที่เป็นปัจจัยการเคลื่อนทำนองขึ้นอยู่กับลักษณะฉันทลักษณ์ของบทการเทศน์ สำหรับการเทศน์มหาชาตินั้น ใช้วิธีการเทศน์รูปแบบการเดินทำนอง 3 วิธี ประกอบด้วย

1. ตั้ง เทียว ยั้ง
2. ตั้ง เทียว เหลียว ยั้ง
3. ตั้ง เทียว เหลียว วาง ยั้ง ขึ้น หว้าย ก่าย ยั้ง

ลักษณะของการเคลื่อนทำนองเทศน์แบบทำนองมหาชาติ มีรายละเอียดอธิบายได้ดังต่อไปนี้

ตั้ง คือ การเริ่มระดับเสียงแรกก่อนเทศน์ต่อไป

เตียว คือ การเดินทำนองให้เป็นจังหวะสม่ำเสมอ

เหลียว คือ ทำนองเชื่อมระหว่างการเตียว กับการยั้ง

ยั้ง คือ การหยุดเพื่อเชื่อมข้อความแต่ละประโยค

ก่าย คือ ทำนองที่เพิ่มขึ้นจากการหยุดหายใจปกติ แต่ผู้เทศน์ยังไม่หยุดอย่างแท้จริง ออกเสียง ของข้อความต่อไปอีก 4-5 พยางค์ แล้วจึงหยุดพักหายใจ

วาง คือ การทอดจังหวะของเสียงโดยประคองเสียงอย่างระวัง เพื่อเริ่มเสียงในคำต่อไป

ขึ้น คือ การขึ้นระดับเสียงจากเสียงปกติไปยังเสียงระดับที่ 2 และเสียงระดับที่ 3 ไปจนสุดระดับเสียง

หว้าย คือ การลดลงของระดับเสียง จากเสียงระดับที่สูงที่สุด ลดลงไปยังระดับเสียง ที่เป็นระดับเสียงปกติ

การเทศน์มหาชาตินั้น ใช้วิธีการเทศน์รูปแบบการเดินทั้ง 3 วิธี เนื่องจากมหาชาติ มีผู้แต่งเป็นคำร้อยกรอง มีสัมผัสนอกในวรรคโดยตลอด ดังนั้น การใช้วิธีการเคลื่อนทำนองทั้ง 3 วิธี ร่วมกันจึงเป็นวิธีการที่เหมาะสม หากการเดินทำนองนั้น มีความยาวตั้งแต่ 6 บท ขึ้นไป การหยุดหายใจมักหยุดหายใจที่ตัวสระเสียงยาว หรือที่ตัวคำที่สะกดด้วยแม่ กง กน กม เกย

การเทศน์มหาชาติมีขั้นตอนในการเทศน์แต่ละกัณฑ์ที่มีลักษณะคล้ายกัน แต่แตกต่างกันที่เนื้อหา มีลักษณะโครงสร้างการเทศน์แยกแต่ละกัณฑ์ออกได้

ดังรายละเอียดต่อไปนี้

เริ่มจากพ่อหนานหรือผู้ที่ทำหน้าที่เป็นพิธีกรฝ่ายฆราวาส ทำหน้าที่ในการนิมนต์ พระนักเทศน์ขึ้นยังธรรมมาสน์ โดยการใส่กาบอาราธนาธรรมก่อน ความสำคัญของการอาราธนาธรรมนั้น เพื่อบอกระดับเสียงเริ่มให้แด่พระนักเทศน์ที่จะขึ้นธรรมมาสน์เทศน์ ในกัณฑ์นั้นๆ

พระนักเทศน์เริ่มด้วยการอ้อ หรือการครวญหาเสียง เพื่อใช้เสียงนั้น เริ่มต้นและเทศน์ให้อยู่ในระดับบันไดเสียงนั้น

พระนักเทศน์ใส่กาบเกา หรือกาบแนะนำตัว

พระนักเทศน์เทศน์ธัมมตั้งโนมา

พระนักเทศน์เทศน์เนื้อธัมม

พระนักเทศน์ใส่กาบปลายเพื่อสรุปเนื้อหา และลาลงจบการเทศน์

การเทศน์มหาชาติมีลักษณะโครงสร้างการเทศน์ดังที่ได้กล่าวมาเช่นนี้ เรียงจาก กัณฑ์เทศน์แรกไปจนกระทั่งกัณฑ์เทศน์สุดท้าย รวมทั้งหมด 13 กัณฑ์ นอกจาก วิธีการเทศน์แบบมหาชาติ ยังมีองค์ประกอบทางพิธีกรรมที่เกี่ยวข้อง และมีความสำคัญ ต่อการเทศน์มหาชาติในประเพณีตั้งธัมมหลวง

วิธีการเทศน์มหาชาติ กัณฑ์มัทรี

การคัดเสียง

วิธีการคัดเสียง เปรียบเสมือนกระบวนการคัดเลือกพระนักเทศน์วาระระดับเสียงของพระนักเทศน์ผู้นั้นสามารถเทศน์ได้ในระดับเสียงใด อีกทั้งระดับเสียงยังเป็นเครื่องบ่งชี้ว่า พระนักเทศน์ผู้นั้นสามารถเทศน์กัณฑ์ใด ในทั้งหมด 13 กัณฑ์ ระดับเสียงการเทศน์มหาชาตินั้นแบ่งออกเป็นกลุ่มใหญ่ได้ 3 กลุ่ม คือ กลุ่มเสียงใหญ่ (หลวง) กลุ่มเสียงกลาง และกลุ่มเสียงเล็ก (หน้อย) วิธีการคัดเสียงกระทำโดยครูผู้สอนเป็นผู้ตั้งเสียง โดยให้ผู้ที่เรียนออกเสียงเป็นทำนอง จากระดับเสียงต่ำไปจนถึงระดับเสียงสูง ซึ่งครูผู้สอนเป็นผู้ตัดสินว่า น้ำเสียงและระดับเสียงของผู้เรียนนั้นอยู่ในกลุ่มใด กระนั้นก็ตามยังมีระดับเสียงที่ไม่จัดอยู่ในกลุ่มใหญ่ทั้งสามนี้ได้ก็จัดไว้ในระดับเสียงที่พิเศษ ได้แก่ ระดับเสียงสาม เป็นเสียงที่อยู่ระหว่าง เสียงกลางกับเสียงใหญ่ และระดับเสียงนิ้ว หรือเสียงโน เป็นระดับเสียงที่สูง และใสชัดเจนกว่าเสียงเล็ก หรือเสียงหน้อยเสียงหนิ้ว หรือเสียงโนนี้ พบในกลุ่ม สามเณร คุณสมบัติของเสียงประเภทนี้ มีคุณสมบัติเฉพาะ มีน้ำเสียงที่ดังกังวาน ชัดเจน

อยู่ในระดับสูง หรือ เรียกเสียงประเภทนี้ว่า “เสียงน่านม”

ระดับเสียงในการเทศน์มีความสัมพันธ์ต่อการเทศน์แต่ละกัณฑ์ ซึ่งระดับเสียงที่เหมาะสมและสอดคล้องกับเนื้อหาของบทประพันธ์ ทำให้เนื้อหาที่ผู้ฟังจะได้รับนั้นสมบูรณ์ขึ้น เช่น ในการเทศน์กัณฑ์มหาราชนั้น มีเนื้อหาการเล่าถึงลักษณะของเหล่ากษัตริย์ทั้ง 6 พระองค์ ดังนั้น น้ำเสียงที่เปล่งออกมาจึงต้องเป็นเสียงที่มีพลัง มีอำนาจ เสียงของพระนักเทศน์ใช้เสียงใหญ่ (หลวง) เป็นต้น ส่วนกัณฑ์มัทรีนั้น เป็นกัณฑ์ที่มีเนื้อหาความโศกเศร้าอาวรณ์ของแม่เมื่อลูกต้องพลัดพรากไปจากผู้เป็นแม่ น้ำเสียงอาวรณ์ โหยหา และคร่ำครวญนั้น ใช้เสียงที่มีระดับสูง เสียงแหลม ใส เพื่อดึงเนื้อหา ให้สะท้อนอารมณ์ ผู้ฟังมากที่สุด

การอ้อเสียง เป็นวิธีการแบ่งระดับเสียงของพระนักเทศน์ ก่อนที่จะเริ่มเรียนการเทศน์แบบมหาชาติ ซึ่งพระนักเทศน์ต้องมีพื้นฐานการเทศน์แบบธรรมวัตรมาแล้วเป็นอย่างดี ออกเสียงเป็นจังหวะที่ชัดเจน ถูกต้องด้วยการอ้อเสียงทดสอบก่อน การเรียนเทศน์แบบมหาชาติ

การเลือกเสียงก่อนขับร้องเป็นสิ่งที่เป็นสำหรั้บนักเทศน์ เนื่องจากเสียงในแต่ละระดับเสียง มีความแตกต่างเหมาะสมกับการเทศน์แต่ละแบบแตกต่างกันออกไป ในการเริ่มเรียน ต้องทำการคัดเสียงโดยใส่กาพย์เบิกก่อน โดยครูจะเป็นผู้ใส่กาพย์เบิกก่อน แล้วจึงให้ผู้เรียนใส่กาพย์เบิกตาม เพื่อหาระดับเสียงที่เหมาะสมเพื่อให้ใคร่ระดับเสียงตามที่ต้องการ ซึ่ง ผู้ที่จะเรียนเทศน์กัณฑ์มัทรีนั้น จำเป็นต้องมีน้ำเสียงที่ใส และสามารถที่ขึ้นเสียงหรือร้องเสียงสูงได้ แต่ละกัณฑ์เทศน์มีลักษณะของระดับเสียงที่ใช้ในการเทศน์แตกต่างกันออกไป เรียกผู้ที่สามารถเทศน์เสียงต่างๆ ในแต่ละกัณฑ์เทศน์ว่า “กินเสียง” ดังตัวอย่างต่อไปนี้

กินเสียงมหาราช	ใช้เสียงต่ำมีพลัง
กินเสียงกุมารบรรณ	ใช้เสียงกลาง
กินเสียงสักกบรรณ	ใช้เสียงกลาง
กินเสียงชูก	ใช้เสียงต่ำ ตลกขบขัน
กินเสียงสักก	ใช้เสียงเล็ก
กินเสียงมัทรี	ใช้เสียงเล็ก สูงกว่าสักก สามารถเอื้อนสูง มีลูกคอ และลงต่ำได้ต้องสามารถหายใจได้ยาว
กินเสียงนครกัณฑ์	ใช้เสียงกลาง
กินเสียงทศพร	ใช้เสียงกลาง

กินเสียงหิมพานต์	โซเสียงกลาง
กินเสียงทานกัณฑ์	โซเสียงกลาง
กินเสียงจุลพล	โซเสียงต่ำใหญ่
กินเสียงมหาพล	โซเสียงต่ำใหญ่
กินเสียงฉกษัตริย์	โซเสียงกลาง

นอกจากการคัดเลือกเสียงให้ได้ตามที่ต้องการแล้ว ยังต้องคำนึงน้ำเสียงและลูกคอของผู้ที่จะเรียนเทศน์ด้วยว่า ลักษณะกายภาพของผู้เรียนนั้นสามารถเอื้อให้ใช้เทคนิคการเทศน์นั้นได้มากน้อยเพียงใด ลักษณะของน้ำเสียงที่มีความจำเป็นในการเทศน์ กัณฑ์มหัทธิ ผู้เทศน์ควรมีน้ำเสียงหึง และเสียงหน้อย หมายถึงเสียงที่มีระดับเสียงสูง และเครื่องมือในลำคอ คล้ายลักษณะ harmonic sound ถือว่าเป็นลักษณะน้ำเสียงที่ดี เหมาะสมสำหรับการเทศน์กัณฑ์มหัทธิ

นอกจากระดับเสียงในการอวดลงเสียงแล้ว ครูผู้ฝึกสอนยังต้องพิจารณาคุณลักษณะของเสียงของผู้ที่เรียนว่า เป็นผู้มีคุณลักษณะของเสียง และระดับของเสียงที่สามารถเทศน์ได้เป็นปัจจัยสำคัญในการคัดเลือกว่า พระนักเทศน์นั้นเหมาะสมกับการเทศน์กัณฑ์ใด ซึ่ง คุณลักษณะของเสียงแต่ละประเภทนั้น มีลักษณะเหมาะสมกับการเทศน์ต่างกันไป ลักษณะของน้ำเสียงแบ่งออกดังนี้

เสียงหึง	ลักษณะเสียงที่เครื่องมือในลำคอ
เสียงไหว	ลักษณะเสียงที่เพิ่มลูกคอ
เสียงโย	ลักษณะเสียงต่ำอยู่ในลำคอ
เสียงหลวง	ลักษณะเสียงมีพลังดังก้องกังวาน
เสียงหน้อย	ลักษณะเสียงที่สูง

ความสำคัญในการคัดเสียงผู้ที่จะเรียนเทศน์ ก่อนที่เริ่มเรียนนั้น มีความสำคัญ โดยครูผู้สอนเป็นผู้พิจารณาถึงคุณลักษณะของเสียง ระดับเสียงที่ผู้เรียนสามารถเปล่งเสียงนั้นได้ รวมทั้งบุคลิกท่าทาง และความสามารถในการเทศน์ อย่างมีจังหวะแบบ ธรรมวัตรซึ่งเป็นพื้นฐานในการเทศน์แบบมหาชาติ คุณสมบัติเหล่านี้ เป็นเครื่องตัดสินว่าผู้ที่จะเรียนจะได้เรียนเทศน์ในกลุ่มเสียงใด และสามารถกินกัณฑ์เทศน์ใด จากนั้น ผู้ที่เรียนเทศน์จึงเริ่มฝึกฝนการเทศน์ ในกัณฑ์ที่ครูเป็นผู้เลือกให้ บางกรณีอาจฝึกเทศน์ ในกลุ่มที่มีระดับเสียงใกล้เคียงได้ เช่นกัน

ระบำนในการเทศน์ มีความสำคัญต่อการเทศน์ของผู้เทศน์ เนื่องจากกระทำ เป็นรูปแบบ และลักษณะเฉพาะประจำท้องถิ่นของผู้เทศน์ การเทศน์ให้มีชื่อเสียงนั้น

ต้องมีรูปแบบระบำที่ชัดเจน ซึ่งแบ่งออกเป็นระบำต่างๆ แต่ละระบำก็ได้รับความนิยมตามสำเนียงภาษาของแต่ละพื้นที่แตกต่างกันออกไป ระบำหลักที่ปรากฏในล้านนาประกอบด้วย

ระบำน้ำตกคาด เป็นชื่อทำนองลีลาในการเทศน์แบบหนึ่งที่นิยมกันมากในเขตจังหวัดเชียงใหม่-ลำพูน มีลักษณะเหมือนกับน้ำตกหรือน้ำไหลจากลานหิน คือหยดลงเป็นระยะถี่ห่างเสมอกัน เหมาะสำหรับการเทศน์บรรยายจากที่ต้นต้นหรือเราใจ

ระบำมะนาวล่องโจง ระบำนี้เทศน์ด้วยเสียงอ่อนหวาน ทำเสียงเอื้อนให้เสียง ขึ้นลง สูงต่ำ เหมือนลักษณะของผลมะนาวที่ลอยอยู่บนน้ำ

ระบำน้ำคั้นท่อ ระบำเทศน์แบบนี้มีลักษณะการเทศน์ที่ไ้เสียงนอกเปลี่ยนเข้าหาเสียงใน หรือการเทศน์โดยไ้เสียงปกติ จากนั้นเปลี่ยนเสียงให้สูงขึ้น จนกลายเป็น harmonic

ระบำม้าเข้าไฟ มีลักษณะทำนองที่สม่ำเสมอ และกระแทกเสียงคำอย่างเป็นจังหวะ นิยมใช้ในการบรรยายบทที่มีความคึกคัก สนุกสนาน

ระบำโก่งเฮียวบง มีลักษณะการเอื้อนพยางค์สุดท้ายของทุกประโยค เคลื่อนทำนอง จากเสียงต่ำไปสู่วเสียงสูงซ้ำๆ แล้วจึงเคลื่อนทำนองกลับคืนจากเสียงสูง ลงมาสู่เสียงต่ำ

ระบำพร้าวไกวใบ เป็นทำนองที่ได้รับความนิยมในกลุ่มวัฒนธรรมล้านนาตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งจังหวัดเชียงใหม่ มีวิธีการเคลื่อนทำนองอย่างซ้ำๆ จากเสียงสูง ไปสู่เสียงต่ำ เปรียบเทียบคล้ายลักษณะการต้องลมของใบมะพร้าว ระบำพร้าวไกวใบ นิยมใช้ในการบรรยายบทที่มีความเศร้าสร้อย อาลัยอาวรณ์

ระบำเทศน์มีความสำคัญในการเคลื่อนทำนองเทศน์ของแต่ละพื้นที่การเคลื่อนทำนองเทศน์กันทั่วทั้งพื้นที่ในจังหวัดเชียงใหม่ นิยมการเคลื่อนทำนองแบบระบำพร้าวไกว การเคลื่อนทำนองตามระบำต่างๆ นั้นมีความจำเป็นที่พระนักเทศน์ต้องเรียนรู้วิธีการเทศน์ รวมถึงสัญลักษณ์ที่พระนักเทศน์เป็นผู้บันทึกไว้ร่วมกับบทเทศน์

สัญลักษณ์ที่ใช้ในทำนองเทศน์

สัญลักษณ์ในทำนองเทศน์ มีความจำเป็นสำหรับการเดินทำนองเทศน์ พระนักเทศน์ ใช้สัญลักษณ์ ที่จำเป็นในการออกเสียงในการใส่กาพย์ ระดับเสียงทำนองแต่ละทำนอง ถูกกำหนดไว้โดยใช้สัญลักษณ์ต่างๆ รวมอยู่ในบทเทศน์ (text)

ประกอบด้วยสัญลักษณ์ดังต่อไปนี้

เหินสูง /

เหินต่ำ ,

ละมาย ๕

ลงเสียง ๐

ทั้ง 4 สัญลักษณ์ มีความหมายทั้งในเรื่องการออกเสียง และการสร้างทำนอง ให้สอดคล้องกับฉันทลักษณ์ทางภาษาเสียงของคำแต่ละประโยค การแบ่งวรรค คำ เสียงสั้น เสียงยาว มีวิธีการเพิ่มทำนองแตกต่างกัน

ลักษณะการใช้สัญลักษณ์ที่ปรากฏรวมในบทเทศน์นั้น พระผู้เทศน์เป็นผู้ที่กำหนดสัญลักษณ์เอง แต่ละสัญลักษณ์มีหน้าที่และตำแหน่งการใช้ที่แตกต่างกันไป ดังตัวอย่างต่อไปนี้

1. เสียงเหินสูง: ใช้ในตัวละครที่มีเสียงยาว และมุ่งเน้นอารมณ์ผู้ฟัง ให้ชวนติดตาม ใช้ในตอนที่สำคัญ

2. เสียงเหินต่ำ: ใช้ในการทอดเสียงหลังจากที่เหินสูง เพื่อดึงดูดไปยังระดับเสียงปกติ

3. เสียงละมาย: การขึ้นเสียง หรือเพิ่มระดับเสียงต่ำ ไปยังระดับเสียงสูง

4. ลงเสียง: ใช้ในการลงจบแต่ละประโยค โดยมากการลงเสียงนิยมลงจบในคำที่มีเสียงยาว

วิธีการใช้สัญลักษณ์การเทศน์ร่วมกับบทเทศน์นั้น มีความสำคัญต่อวิธีการออกเสียง ของพระนักเทศน์ว่าตำแหน่งของคำนั้นมีลักษณะการขีดเสียง หรือเอื้อนเสียงอย่างไร ระบบการบันทึกสัญลักษณ์เหล่านี้ เป็นที่เข้าใจกันในกลุ่มพระนักเทศน์ เพราะสัญลักษณ์เหล่านี้ ได้นำมาจากสัญลักษณ์อักษรธรรมพื้นเมือง ทั้งนี้ ผู้ที่คัดลอกบทเทศน์ที่เทศน์นั้นเป็นพระนักเทศน์เอง ลักษณะการบันทึกสัญลักษณ์ ร่วมกับบทเทศน์นั้น มีอยู่ 2 รูปแบบ คือ

สัญลักษณ์ที่บันทึกไว้ด้านบนบทเทศน์

เหินสูง /

ละมาย ๕

สัญลักษณ์ที่บันทึกไว้ด้านล่างบทเทศน์

เหินต่ำ ,

ลงเสียง ๐

สัญลักษณ์การเทศน์ เป็นเครื่องมือหรือสัญลักษณ์ที่กำหนดเป็นแนวทางการเดินทำนองเทศน์ ซึ่งเทคนิควิธีการของพระนักเทศน์แต่ละรูปนั้น มีลักษณะแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับการเรียนรู้ของแต่ละบุคคล ซึ่งการเรียนรู้ และถ่ายทอดศาสตร์ที่เกี่ยวกับการเทศน์มหาชาติในสังคมชาวล้านนานั้นมีกระบวนการทางสังคมที่มีความสัมพันธ์กับความเชื่อ ศาสนารวมถึงธรรมเนียมปฏิบัติตามแบบชาวล้านนา

ทำนองการเทศน์มหาชาติ กัณฑ์มัทรี

ทำนองเทศน์มหาชาติกัณฑ์มัทรี เป็นส่วนหนึ่งของการเทศน์มหาชาติจากทั้งหมด 13 กัณฑ์เทศน์ อยู่ในลำดับกัณฑ์ที่ 9 พิธีกรรมและขั้นตอนการเทศน์มหาชาติ กัณฑ์มัทรีนั้น แบ่งออกเป็น 6 ส่วน ประกอบด้วย การอาราธนาธรรมของพ่อหนาน การอื้อหาเสียง ของพระนักเทศน์ บางครั้งเทศน์อื้อกันโลงแทนการใส่กาบแก้ว ดังนโมฯ จากนั้นจึงเดี่ยวธัมม หรือเทศน์ธัมมเนื้อเรื่อง สิ้นสุดที่การใส่กาบปลาย เพื่อลาลงจบการเทศน์ของพระนักเทศน์ ขั้นตอนทั้ง 6 ขั้นตอนมีท่วงทำนองที่น่าสนใจแตกต่างกัน

กล่าวคือ มีการเทศน์ด้วยทำนองโดยพ่อหนานหรือผู้ที่อยู่ในฝ่ายฆราวาสผู้ซึ่งเป็นตัวแทนศรัทธาผู้มาร่วมสวดฟังธัมมกัณฑ์มัทรี และทำนองส่วนของพระนักเทศน์เอง ที่ว่ากาบแก้ว กาบปลาย หรือเรียกได้ว่าเป็นส่วนที่ประกอบเนื้อธัมม การอื้อหาเสียง หรืออื้อกันโลง เป็นการลงเสียงก่อนที่จะเริ่มเทศน์เนื้อธัมม และลักษณะพิเศษในการตั้งนโมฯ คือการไขลมหายใจเพียงหนึ่งลมหายใจ ต่อการเปล่งเสียงทำนองเทศน์ตั้งนโมเพียงจบเดียวเท่านั้น

อาราธนาธรรม

การอาราธนาธรรม เป็นการนิมนต์พระนักเทศน์ขึ้นเทศน์โดยพ่อหนาน ถือเป็นการตั้งเสียงของพ่อหนาน อีกประการหนึ่งถือเป็นการบรรยายเนื้อหาแก่ผู้ฟัง และเป็นการเตรียม ความพร้อมของผู้ฟังและพระนักเทศน์ก่อนเทศน์ วิธีการอาราธนาธรรม ใช้วิธีการใส่กาบแก้ว ซึ่งขึ้นอยู่กับกัณฑ์เทศน์นั้นว่าจัดอยู่ในระดับเสียงเทศน์ใด ปกติกาพย์เทศน์มี 2 รูปแบบคือ กาพย์เสียงหน้อย และกาพย์เสียงหลวง ซึ่งกัณฑ์มัทรี เป็นกัณฑ์เทศน์ที่จัดอยู่ในกัณฑ์ ที่มีเสียงเทศน์ที่อยู่ในระดับเสียงหน้อย หรือเสียงเล็ก พ่อหนานทำหน้าที่พิธีกรภายในงาน เป็นผู้ใส่กาบแก้วอาราธนาธรรม ซึ่งการอาราธนาธรรมมีความสำคัญในการขึ้นเสียงของพระนักเทศน์กัณฑ์นั้นๆ หากพระนักเทศน์ฝึกฝนจนจำระดับเสียงของตนเองไม่ได้ อาจทำให้เกิดความไขว้เขวในระดับเสียงของตนกับระดับเสียงตั้ง หรือเสียงเริ่ม

การอาราธนาธรรม ของพ่อหนาน ตัวอย่างบทอาราธนาธรรม

“มีที่ปะบั้ง มาถึงมีที่กัณฑ์ถ้วนเก่า บ้างเมื่อนางท้าวสอดสร้อย แสงหาญ
สองบุตรา ลูกเตาลูกฮักแม่ไปอยู่เสียไหน สักบ่ได้อินเสียงจ๋าม และไอยู๋ในห้อง
เหมือนดังจวนวัน ขอนิมนต์ลูกศิษย์พระพุทธรังคันผ่านแผ้วขึ้นนั่ง ธรรมมาสน์แก้ว
แล้วเทศนาเทศาธรรม ขอใส่ระบำธรรมสัก สอง สาม สี่ ห้า บั้ง บ่ไผ่ชานอยนี้แกล้ง
คำจำ อิดหวีไหนค่อยยังเทศนาไป ธรรมมัง อนุกรรม บิมังป้าชาธาณังกโลมะ”

อ้อ

การอ้อเป็นการอ้อครวญหาเสียงหลักของพระนักเทศน์ก่อนที่จะเทศน์บทอื่น ๆ
ต่อไป เดิมใช้วิธีการเปล่งเสียง ที่อยู่ในระดับเสียงที่พระนักเทศน์สามารถเทศน์
ในระดับเสียงนั้น ซึ่งระดับเสียงของพระแต่ละองค์มีระดับเสียงที่ต่างกันไป
อีกทั้งเป็นการปรับระดับเสียงจากการฟังระดับเสียงของพ่อหนานในการอาราธนาธรรม
เพื่อให้ผู้ฟังสามารถติดตามระดับเสียงที่จะทำการเทศน์ต่อไปได้

ปัจจุบัน การเรียนรู้วิธีการเทศน์มีรูปแบบที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม จากที่
อ้อครวญหาเสียงหลักเพียงเสียงเดียวเท่านั้น เปลี่ยนรูปแบบโดยนำการอ้อกัณฑ์
หรือโคลงแบบล้านนาเพิ่มทำนองที่น่าสนใจในบทอ้อกัณฑ์ สักกมลันนาแบ่ง
การเทศน์และการขับขานออกจากกัน โดยถือว่าการอ้อกัณฑ์เป็นส่วนของการขับขาน
ของฆราวาส แต่สังคมปัจจุบันเริ่มยอมรับการนำการอ้อกัณฑ์ร่วมในการเทศน์
แบบมหาชาติ ลักษณะอ้อกัณฑ์มีโครงสร้าง และฉันทลักษณ์ทางภาษาที่กำหนด
รูปแบบการแต่งบทกัณฑ์ไว้อย่างชัดเจน โดยแบ่ง 1 บทออกเป็นทั้งหมด 4 บาท

กาบเกา

กาบเกาเป็นส่วนหนึ่งขององค์ประกอบการเทศน์มหาชาติ กาบ มีความหมาย
2 ความหมาย ความหมายแรกหมายถึงบทกาศ์ที่มีโครงสร้างฉันทลักษณ์ ที่เป็น
แบบแผน และอีกความหมายหนึ่ง หมายถึงกาบที่ห่อหุ้มเนื้อธรรม์ ในบทกาบเกา
พระนักเทศน์เป็นผู้ที่ใส่ทำนองในบทกาศ์ ลักษณะบทกาศ์ และฉันทลักษณ์
ของกาศ์มีลักษณะที่แตกต่างกันไป แบ่งออกเป็นกาศ์เสียงหลวง หรือ
กาศ์เสียงใหญ่ และกาศ์เสียงน้อย หรือกาศ์เสียงเล็ก ซึ่งกัณฑ์บทที่
พระนักเทศน์ต้องว่าทำนองแบบกาศ์เสียงน้อย หรือกาศ์เสียงเล็ก ตัวอย่าง
บทกาศ์เกา

“ฟังลา ขันอมกราบไหว้ นบพระบาทเจ้าโสมหามุนีองค์ ไหว้ทั้งพระสงฆ์
สามไตรรงค์ พระแก้วเจ้า เป็นดวงธรรมอันเลิศล้ำ ในมนุษย์โลกหนอเมืองคน

มุละศรัทธาทั้งหลาย ทั้งหญิงชายใหญ่ หน้อย แบ่งจิตใจให้อ่อนนุ่ม กราบบังคม
ขาม่อนนอยจิกกล่าวถอย กล่าวถึง จะนำคำสอนเจ้า เป็นปัจฉิมโอวาท ณ
ท้าวแห่งดวงธรรม หื้อมุละศรัทธาพี่น้อง ได้ไฝ่จดจำ ได้นำปฏิบัติต่างหน้า
ป้นจากตางจัวจำหุญภัยรี กานว่าถึงสวรรค์แล้วก็จัก สุขกายสบายใจ การตาน
จะหน้อยใหญ่ ก็แลแแต่เจตนา บุญกุศลท่านบ่ได้กลับยัง ไปเสียตางใด จะคุ้ม
จะตกได้ถึงสุขผ่องใส จูงมีใจหมิ่นเคียงมัน อันสุขมนุษย์โลกนี้นั้น บ่เท่า
ทิพย์สวรรค์ นิพพานา พึ่งธรรมดวงนี้แลมีอันสงฆ์หลายพะกาน จักสุขเจยบาน
เหมือนดั่งมโนรมย์ ผลบุญและมากกุศล หมายน บ่านบนเกิดสุขทั่วหน้า
ลาจากเมือง คนเมืองฟ้า ก็จักถึง มหานิพานเทอน”

ตั้งนโมฯ

ลักษณะการเทศน์ตั้งนโมฯ ในการเทศน์มหาชาติของชาวล้านนามีลักษณะ
การเทศน์นโมฯ เพียงจบเดียว โดยตามแบบแผนการปฏิบัติ นิยมการหายใจ
เพียงครั้งเดียว ไม่นิยมการหยุดพักหายใจในระหว่างการเทศน์ ลักษณะการตั้งนโมฯ
แสดงได้ดังต่อไปนี้

“นโม ตัสสะ ภควโต อรหโต สัมมา สัมพุทธสสะ”

การตั้งนโมฯ ใช้เทคนิคการเหวี่ยงในช่วงคำว่า “นโมตัสสะภควโต ...”
ใช้เทคนิค การขึ้น หรือเหินสูงเพียง 1 ชั้น ในคำว่า “...อรหโต ...” โดยเปลี่ยน
มาใช้เสียงใน จากนั้นเปลี่ยนกลับมาใช้เสียงปกติ หรือเสียงนอกในคำว่า “...
สัมมาสัมพุทธสสะ...” ก่อนที่เปลี่ยนจากเสียงนอกไปสู่เสียงในในคำสุดท้าย
ที่ใช้คำว่า “...สสะ...” การลงจบใช้เสียงสูง และเทคนิคแบบเหินสูงสั้นๆ เพียง 1 ชั้น

ธัมมัมมัททิ

ธัมมัมมัททิ เป็นเนื้อหาที่สำคัญที่สุดของการเทศน์มหาชาติกัณฑ์มัททิ
ซึ่งมีลักษณะ การเทศน์ที่ใช้เทคนิคการเทศน์ครบถ้วน เช่น เทคนิคการตั้ง เตียว
เหลียว ยัง ก่าย ลง และวาง ซึ่งเทคนิคต่างๆ เหล่านี้สามารถอธิบายความสัมพันธ์
ระหว่างวิธีการเคลื่อนไหวทำนอง แบบวิธีการเหินสูง เหินต่ำ ละม้าย และลงเสียง
ในแบบระบำพราวนโกลาโบ ซึ่งได้รับความนิยมในเขตวัฒนธรรมการเทศน์มหาชาติ
พื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ ตัวอย่างธัมมัมมัททิฉบับแม่แจ้ริยแดง

“ยังป็นนะตัง^{*}รุธูญามะ^{*}ห่าปัดละ^{*}วิ อนุนาเต^{*} ตว่า^{*} พรพหะ^{*}ณาสัป ปิยา
บุตเต^{*}สุ ทินเน^{*}สุยา ว่า^{*} พรัม มะ^{*}โลกาฯ เอกา^{*}โกลา^{*}หะลัง ชาตัง^{*} อโหลสิ

สาธะ^{*}โวรา^{*}สัปปริส^{*}ตัตถังหลาย^{*}ดงญิงจายมวลหมุ^{*} อันปากันถ้วนอยู่คา^{*}พัง

ยังมีที่กัณฑ์ถ้วน ๕ อันพระพุทธเจ้าหากเทศนาว่า ส่วนว่า พระญาติกับญาติผู้ญาณ
อันใดอันผาเสฐ์อันโพธิสัตว์เจ้าตนล้ำเลิศหากผาณาเอาดังอันมีคั้งอัน ปิยาบุตรเตสุ
ทินนเสนู ในเมื่อพระญาติส้นตระกูลผ่านแล้ว หากผาสาทหื้อลูกแก้วบันดาน
และมีคั้งอัน มหาปิตะวีนว่าแผ่นผลสุธาอันหนาสังขยาว่าได้สองแสนสี่หมื่น โย
นะคณะณา อนุนาเตตว่า ก็ความเคลือรองกองไหวห้วนกองไปมา

เอกาโกลาโหล้ง ชาตัง อโหลสิ ก็เกิดมีปฐมวิไหววะวาคด้วยอันหื้อลูกรัก
อัครราชเป็นตาน แก่พราหมนาสะแก่พราหมณาจารย์ผู้เฒ่าอันข่มเตาเขามาขอ นั้นแล
อัสชะในกาลนั้นส่วนว่านางราชจะมีที่แม่ก็มาเซาะหาสองสะหลีลูกเต้า
เดินออกเข้า ที่อาศรม ลิงจัมขม และลงน้ำดีใกล้กำแพงกัณฐกณิ ตากนาที่ห้วยหาด
ตุ๊กตีตาดเหวผา ตุ๊กข่มคา และจอมปลวก ตุ๊กบวคน้ำสระหนองตังหินกอง
และหินก่อ ตังผาจอและผาจันคอยคงตันมัวมืด แม่ก็ไป แอ้วบีดกอยหา
กัปปันสองบุตรตานาญไท่ นางก็มาร้องร่ำไห้สยมตาย ๆ ๆ ตีนัน
พระสมสายแก่นเหงา ฟังลูกมานั่งเฝ้าดูใจ ๆ ๆ นั้น ว่าสะหลีถึงบังเหย หน่อเนา
คัตตึ้นบ่ใจเป็นเต้าเจ้าเมื่อมร ภิวาทนางเมื่อตาย ในพระนครอันใหญ่กว้าง
คิยาอันปี่เจ้า จักหื้อสร้างสงสะกานดาเครื่องบริวาร ตัดสอดหยาดน้ำลอดไปหา
ดั่งน้ำตาอวารแห่งเจ้า เขาก็จิกมาอยู่เฝ้าเป็นกาน ว่าตุ๊กประกาน แหนแห
บ่ใจว่าจักละทอดแม่ไว้ สือบาปหมองไพร บ่จัก แต่งคนตังหลายแบ่งผาสาทงาม
เจ้าแวน จักจาก ช่างแถม จิตเขียน ไว้ดีหอเสา จักหื้อปั้นด้วยผ้าใส่รูปจ่อฟ้า
และของปลี ตังรูปกัณเธรอันพื่อนถื่อคอก ๕ อันเปิกเปา มีตังรูปนางสาวงามสะอาด
รูปนาคาบวงบาทเตียวคันลม ใส่ดอกขันปวงมอบหมาย รูปกระต่ายเดิน มังกร
รูปม้าอัศร และมณีกาบ ตังรูปนาคน้ำ และนาคี รูปหัตถิหลายหลาก หน้าเสื่อสิงห์
รูปแม่หญิงโคมแลลุ่มจายจูบแก้วโคมใจ รูปเมฆเมฆาไรเครดาชเคลือวัลย์
วาคสมสาน ถื่อว่าคอกบัวบานงามสะอาด คอกป่านอาจเจงน คอกนิลบลเขียวคุ่ม
คอกแก้วหนุ่มแถมใบจักรใบคู อาจผาสาทแก้ว แววยูงก็ลวดสูงร่อยขึ้นไม้แก่นคันทันแดง
ลับมุละแวงมานพ สร้างผาสาทแก้วเรียงราย น้ำแถมหยาดก็ไหลคว้นไฟมั่วจะ ใจดี
สละโลด ขึ้นกางหาว ๆ ป่านคังดาวอยู่ยังฟ้ายามนั้นภูบ่จักเงย ๆ ๆ เียงหน่นพ้อ
เล็งดูขึ้นพะพุ่มหิมะพั่งลูก พลุหลังไหลตามเป็นไฟงามยอมคอกป่านข้าวดอก
เตนผะผายไฟสะหงายคอกนอยไฟพวยคอกสร้อยเจงน สะโป้กล้วนลูกแตกไฟ
มาแก้วแยก เป็นเปลี่ยวคว้นไฟเชียว ๆ คัดข้อฟ้าป่านกาบอ้า ตังจักบินบน ลม ๆ
ก็คัก ๆ ๆ ๆ ปั่นแก้ว ป่านคังจักมายกเอาผา ๆ ๆ สาทเจ้าแม่เหาะเหิรหนอเมือน

ที่กระทำการสินนี้แล้ว จึงจักเป็นโบราณ อันสงสการนางพญามาแต่ก่อนและนา
คตเต ตูรานางสายใจเหยน้องแก้วนางแม่มาคับจิตขาด แล้วที่กล้างไพรบ่อบ้อลัย
ละที่ตัดนี้บ่มีไฟ เป็นกลางคงไพรป่าไม้ ตัวก็มาร้องรำให้เรียกขวัญๆ ๆ ๆ นาง
ว่าลูกก็ลูกมาต่อเมื่อยเมื่อยรัก ยิ่งเสมอตาๆ ๆ ๆ ขวัญนางอย่าได้ไปล่าตงหนาบ่ากว้าง
ขวัญนางอย่าไปอยู่แถมสุเรตจาและหมั่งแวง ขวัญนางตัวเมื่อยาไปล่าแสวงๆ ๆ
อย่าไปอยู่ผาสะแก และเด นอเง้อมถ้ำ บิดหนึ่งกลัวว่าหิน ๆ ๆ ๆ จะจำผาคบ
ลั่นเอาจาวนางตัวเมื่อยาไปอยู่ผาจึงมั่งจี้มิ่นหินผาๆ ๆ ๆ อภิรมมาอันมีเสียงดัง
แตกต่องขวัญนางอย่าไปอยู่ดีผาจอซอนเหลือบราวไพร ขวัญนางตัวแม่
อย่าไปอยู่ กับหมี่หมาในและฟานเบ็บ โขกก้องขวัญนางอย่าไปอยู่ดี
ผาจอซอนหนอนเอนนาง

ขออาราธนา สามสิบสองขวัญเจ้ายอดสายใจๆ ๆ ๆ จึ่งกินมาไว้แล้วอนุโมทนา
มัททินาถน้อง ดวงดังอดีตๆ ๆ แมกัไคสดีตื่นคืนมาตระรา ส่วนนางจะระงับที่ทะเล
ผ่านแคว นางก็มาสยบตายไปน้อยหนึ่งแล้วนางหน่อแก้วแม่ ก็คืนมา นางพญา
ก็กลับเป็นบาทด้วยสุภาพอันกรละอย นางก็มีาขอสู มาถวายกราบไหว้ฯ พระบาทไท
ภูรราชเตพระเวสสันดร เจ้าด้วยขามอนน้อยก็ขอสูมา เหตุว่าพระ ราชโอรส
ตัวขานาถน้องมัททิขอพระผาณีผายไผ่จูงอดโตดแก่ฯ เมียกำพร้าป้างเดียวนี้แด
เตอะ ขาเตพระมิ่งเมืองเหย เจานอยบัดนี้เจานอยลา ไปไหนขอพระจอมใจ บอกรา
ว่าไปลิ้นหาอยู่หนใดนี้เจ้าในกาลนั้นพระมหาสัดเจ้าจึงกล่าวหื้อสูขาวอันมีว่า
มัททิเหยเจ้าป้างตั้งหน้าตัด่าฟังส่วนว่าสองกุมาร ลูกเจ้าป้าหื้อสองขาเจ้าเป็นตานแก่
พรามมะณาจารย์เฒ่าแก่นลูกเตบ้าน มันมาเขาสุศาลาเถื่อนล่องมาขอเอาสองปิ่นอง
แต่นวนแล้วแลภิกขเวศุราภิกขุตั้งหลาย ส่วนนางจะระงับที่อื่นเป็นลูกสาวศรีแห่งพระยา
มนตรามียศอาจลีลาขามโสภา เลิศสนทนเมื่อถูกถนเตียงคาน มีบริวารแวดล้อมแทนเทอมไปมา
นางก็อนุสาสน์ควยใจ ไสศรีธนาครา

อันพระยาเวสสันดรเจ้าผาสาทหื้อลูกเต่าเป็นตาน อิตอ วุตตปปากาเรนะ
ก็มีด้วยนิม ประการๆ ๆ ๆ ดังกล่าวมานี้แลนา

มัททิป้างๆ ๆ ๆ พระธรรมก็มาสุดสร้อยลง”

กาบปลาย

กาบปลาย เป็นส่วนท้ายสุดของการเทศน์แต่ละกัณฑ์ พระนักเทศน์เป็นผู้ที่
กล่าวอำลาโดยใช้วิธีการเดินทำนองใส่กายสามารถแบ่งกาพย์ที่ใช้ในการเทศน์มหาชาติ
ที่นิยมนำมาใช้ประกอบการเทศน์ออกเป็น 2 รูปแบบ คือ บทกาพย์ที่นิยมใช้ในการ

ใส่ทำนองกาบเกา และบทกวีที่นิยมใช้ในการใส่ทำนองกาบปลายลักษณะของทำนองทั้ง 2 รูปแบบมีความคล้ายคลึงกัน โดยใช้ระบำพราวไกวใบ แต่ทั้งสองรูปแบบมีความแตกต่างกันที่ลักษณะเนื้อหาของบทกวีว่ามุ่งเน้นเนื้อหา ดังตัวอย่าง

“ข้ามอนน้อย ขอวาวางลง เขาขอบัน โขจย หื้อด้นดังหลาย จูงอยู่สุข
จำเรียด หื้อมีกายเกษิ ประคำล้งเหมือนจางปิงไฟศาลเอกอัน หื้อมีพิพรรณงามสวาง
เหมือนกับ หื้อมีอายุเทียมพันยีนยาว ไคร้อยชาวปี เป็นเศรษฐีดังอัน หื้อได้กำจุ
พุทธศาสนาปางนี้หนา เหมือนกันจุกุณ หื้อร่ำรวยเป็นล้านเหมือนกันจนายเทอน
กานว่าถูกหวยรวยหลายแสน ก็หื้อหมั่นทำบุญหนอทำดี กานว่าซื้อหวยแต่ดีหลี
ก็ขอหื้อถูกเหมือนกันจุกุนนา ถ่าซื้อเลข สองตัวหัวท้ายก็ขอหื้อสมดั่งมโนหมาย
กานว่ารางวัลที่ สองสามสี่นั้น ไทไร ก็ขอหื้อ เป็นของ ป้ออาจารย์หนอนา
กานว่ารางวัลที่หนึ่งแต่ดีหลี ขอหื้อเป็นของด้นสมการวัดสิมารมหนอนา เขาอูสมาม
มหาอุสศรัทธาตั้งหลาย ดึงึงดึงายใหญ่หน้อย ลาตั้งป้ออาจารย์ป้อหนานป้อน้อย
เฮาก็ขอหลวงเลยไปและเด มีทที่ปะบั้ง ฤทธิตั้งกียาสังวันนาวิเศษจาส่องเหตุยังมีทที่
ถ้วนเกา อันประดับประดาไปด้วยคาถาว่าได้ 90 พระคาถาก็บังคมสมเด็จสระเร็จ”

สรุป

เนื้อหาข้อมูลบริบทที่เกี่ยวข้องทางสังคม

ลักษณะความเป็นมา และความสำคัญของการเทศน์มหาชาติกันขามทที่ในประเพณีตั้งขันหมากหลวงของชาวล้านนานั้น พบว่ามหาชาติคือพระชาติที่ยิ่งใหญ่ และเป็นชาติสุดท้ายของพระโพธิสัตว์ที่บำเพ็ญทานบารมี ก่อนที่เสวยพระชาติมาเป็นองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตามความเชื่อแบบพุทธศาสนาแบบเถรวาท นอกจากนั้นชาวล้านนา เชื่อว่าการฟังเทศน์มหาชาติ ครบทั้ง 13 กัณฑ์ภายใน 1 วัน 1 คืนนั้น จะได้รับผลานิสงส์ อันทำให้ได้เกิดร่วมชาติในยุคของพระศรีอริยเมตไตรย ความเชื่อและความศรัทธา จึงเป็น สิ่งที่ทำให้เกิดการประพันธ์เนื้อเรื่องที่เกี่ยวข้องกับมหาชาติหรือเวสสันดรชาดก ขึ้นมาประมาณ 281 สำนวน ซึ่งเนื้อหาหลักที่สำคัญมาจากพระคาถาพื้น ที่เป็นภาษาบาลี จำนวน 1,000 พระคาถา พระคาถาพื้นเป็นส่วนหนึ่งของนิบาตชาดก ที่นำมาจากพระไตรปิฎก จากพระคาถาพื้นชาวล้านนาได้แต่งมหาชาติไว้หลายสำนวน เช่น สำนวนวิงวอนน้อย สำนวนวิงวอนหลวง สำนวนไผ่แจ้เรียวแดง เป็นต้น แต่ละสำนวนมีความโดดเด่นในเนื้อหาที่แตกต่างกันไป ซึ่งพระนักเทศน์เป็นผู้ที่เลือกสำนวนที่เหมาะสม

เพื่อนำมาใช้ในการเทศน์

มหาชาติ หรือเวสสันดรชาดก ประกอบด้วยเรื่องราวทั้งหมด 13 กัณฑ์ ได้แก่ กัณฑ์ทศพร กัณฑ์หิมพานต์ กัณฑ์ท้าวณชัณ กัณฑ์วนปเวศน์ กัณฑ์ชูชก กัณฑ์จุลพน กัณฑ์มหาพน กัณฑ์กุมารกัณฑ์มัทรี กัณฑ์สัถกบรพ กัณฑ์มหาราช กัณฑ์กัณฐรีข และ กัณฑ์นครกัณฑ์ ซึ่งกัณฑ์มัทรีเป็นกัณฑ์เทศน์อันดับที่ 9 จากการเทศน์ทั้งหมด 13 กัณฑ์

การเทศน์มัทรีพบว่ามีโอกาสการเทศน์อยู่ 4 โอกาสด้วยกัน ประกอบด้วย งานประเพณี ยี่เป็ง งานประเพณีตั้งธัมม์หลวง งานสืบชะตา และงานศพ ซึ่งการเทศน์ในแต่ละงาน มีลักษณะที่แตกต่างกันไป การเทศน์แบบสมบุรณ์ มีองค์ประกอบของพิธีกรรม สมบุรณ์ที่สุด คือ การเทศน์มหาชาติในงานประเพณีตั้งธัมม์หลวง ของชาวล้านนา นั้น ปรากฏพิธีสืบชะตา รวมไปถึงการตั้งธัมม์หลวง ถือเป็นลักษณะเฉพาะถิ่น ของวัฒนธรรมชาวล้านนาเท่านั้น การประกอบพิธีสืบชะตาเป็นความคิดและความเชื่อเดิม ที่เชื่อว่า การประกอบพิธีสืบชะตานั้นเป็นการต่ออายุ ทำให้อายุยืนยาว ผลานิสงส์ส่งผล ในชาติปัจจุบัน ส่วนการฟังธัมม์มหาเวสสันดรนั้นเป็นการสะสมผลานิสงส์ให้เกิดร่วมในยุคศาสนาพระศรีอริยเมตไตรยส่งผลในชาติหน้า

ลักษณะพิธีกรรมการตั้งธัมม์หลวงแสดงออกถึงความสามัคคีภายในชุมชนที่ร่วมมือกัน ในการเตรียมสถานที่ก่อนถึงวันงานประเพณี อีกทั้งร่วมกันบริจาค เพื่อบริการพระสงฆ์จากต่างวัดมาเพื่อแสดงธัมม์ การเตรียมกัณฑ์เทศน์และสถานที่ เป็นสิ่งสำคัญที่สมาชิกในสังคมต้องร่วมกัน

ข้อมูลลักษณะเฉพาะทางดนตรี

การเทศน์ของชาวล้านนาแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่การเทศน์ทำนองแบบธรรมวัตร เทศน์ในจังหวัดที่สม่ำเสมอ มีทำนองที่เคลื่อนที่ 1-3 เสียง ที่มีระดับเสียงสูง หรือต่ำใกล้เคียงกัน ใช้วิธีการแบบ ตั้ง เตียว และ ยั้ง และการเทศน์ทำนองแบบมหาชาติที่มีท่วงทำนองที่แตกต่างไป วิธีการเคลื่อนทำนองของการเทศน์แบบมหาชาติมีวิธีการเคลื่อนทำนอง 3 วิธี ประกอบด้วย

1. ตั้ง เตียว ยั้ง
2. ตั้ง เตียว เหลียว ยั้ง
3. ตั้ง เตียว เหลียว วาง ยั้ง ขึ้น หว้าย ก่าย ยั้ง

นอกจากวิธีการเคลื่อนทำนองยังพบสัญลักษณ์ที่ช่วยในการเทศน์ 4 รูปแบบที่สำคัญ คือ เหนือสูง (/) เหนือต่ำ (,) ละม้าย (๕) และลงเสียง (o) สัญลักษณ์เหล่านี้ เขียนเพื่อเป็นแผนที่การออกเสียงควบคู่ไปกับบทเทศน์เพื่อเป็นแนวทางการเทศน์

การเทศน์มหาชาติในสังคมวัฒนธรรมล้านนาปรากฏลักษณะการเทศน์ 2 รูปแบบ คือ การเทศน์ทำนองแบบธรรมจักร และการเทศน์ทำนองแบบมหาชาติ ซึ่งการเทศน์มหาชาติ กัณฑ์มัทรีที่ใช้ทำนองเทศน์แบบมหาชาติ ในระบำพราวไควใบ ระบำเทศน์แบบพราวไควใบ คือวิธีการขึ้นเสียง และลงเสียง การใช้เสียงที่มีลักษณะการเปล่งเสียงที่ยาว การใช้เทคนิคเสียงนอกเปลี่ยนเข้าสู่เสียงใน (harmonic) ด้วยเนื้อหาที่พรรณนาถึงความโสภณของนางมัทรี ที่ต้องพลัดพรากจากลูกอันเป็นที่รัก จึงเหมาะสมกับการใช้ระบำแบบพราวไควใบ ระบำพราวไควใบเป็นเอกลักษณ์เฉพาะได้รับความนิยมในสังคมและวัฒนธรรมชาวเชียงใหม่

ขั้นตอนการเทศน์มหาชาติกัณฑ์มัทรี สามารถแบ่งได้ 6 ส่วนใหญ่ ประกอบด้วย อารธนาธรรม อ้อกัณโลง กาบเกา ตั๋งโน โมฯ เนื้อหามัณกัณฑ์มัทรีและ กาบปลาย

ความสัมพันธ์ระหว่างภาษาและทำนอง

ความสัมพันธ์ระหว่างทำนองกับลักษณะภาษา สามารถอธิบายได้โดยใช้หลักการทางดนตรีซึ่งพบลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางภาษาจากการเคลื่อนทำนองเทศน์ มีลักษณะการเปลี่ยนแปลง 4 ลักษณะที่สำคัญดังนี้คือ เปลี่ยนเสียงนอกเข้าสู่เสียงใน ในลักษณะการเทศน์เสียงที่สูงขึ้น 1 ช่วงบันไดเสียง (Octave) เกิดเสียงนาสิก (Nasal) เพิ่มขึ้น ก่อนที่เปลี่ยนระดับเสียงให้สูงขึ้นในแต่ละช่วง ลักษณะการเพิ่มของเสียงนาสิกมี 2 ลักษณะ ลักษณะแรก การเพิ่มเสียงนาสิก ในระดับเสียงเดียวกันก่อนที่จะเปลี่ยนระดับเสียงให้สูงขึ้น ลักษณะที่สอง การเพิ่มเสียงนาสิกในระดับที่ต่ำกว่าระดับหนึ่งเสียง ก่อนที่จะเปลี่ยนระดับเสียงให้สูงขึ้น

ความเชื่อทางพุทธศาสนา เป็นสิ่งสำคัญต่อการสร้างสรรค์ทางศิลปกรรมทั้งหมดที่ปรากฏให้พบในงานตั้งธัมม์หลวง เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับเนื้อเรื่องมหาชาติที่ปรากฏ จากการจัดสถานที่ให้สอดคล้องกับเนื้อเรื่อง คือการสร้างเขาวงกต การประพันธ์เนื้อเรื่อง มหาชาติให้เป็นไปตามลักษณะสังคมท้องถิ่น แต่ละท้องถิ่น ดังที่ปรากฏการเลาธัมม์หลายๆ สำนักและการคิดสร้างสรรค์แนวระบำ ประจำแต่ละท้องถิ่น ซึ่งลักษณะ ชื่อของระบำแต่ละระบำมีชื่อที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติและ

สิ่งแวดล้อมที่สามารถมองเห็นได้ภายในชุมชนแสดงออกถึงโลกทัศน์(paradigm) ของชาวล้านนา

สาเหตุที่ทำให้การเทศน์มหาชาติกัณฑ์มัทรีที่ได้รับความนิยมในสังคมชาวเชียงใหม่ เนื่องมาจากลักษณะเนื้อหาของกัณฑ์มัทรีที่มีความน่าสนใจ นำเนื้อเรื่อง สะท้อนอารมณ์ การพลัดพรากจากบุคคลที่ตนรัก อีกทั้งมุ่งเน้นความสำคัญกับ วัฒนธรรมสายแม่ ที่ชาวล้านนาให้ความเชื่อถือ วัฒนธรรมสายแม่เป็นวัฒนธรรม ที่สะท้อนความเชื่อแบบโบราณ ก่อนที่พระพุทธศาสนาเข้ามาเผยแผ่ในดินแดนล้านนา ชาวล้านนา ให้ความสำคัญต่อเพศหญิงกับการทำพิธีกรรมทางสายการนับถือผี เมื่อพุทธศาสนาเข้ามาเผยแผ่ยังดินแดนล้านนา ทำให้กิจกรรมทางสังคมของ เพศหญิงลดน้อยลง การแสดงออกที่พึงกระทำได้คือ การส่งบุตรของตนเข้าบรรพชา อุปสมบทเป็นสามเณร หรือพระสงฆ์ และผู้ที่ เป็นแม่เกิดความภาคภูมิใจ การแสดงออกที่พบเห็นบทบาทของเพศหญิงภายในวัฒนธรรมสายพุทธ เช่น การทอผ้าห่อธัมม์ถวายแก่สามเณรหรือพระสงฆ์ เพื่อใช้เก็บธัมม์ที่เทศน์จากลักษณะ วัฒนธรรมสายแม่ หรือวัฒนธรรมเดิมที่สะท้อนความเชื่อเรื่องการนับถือผี ที่ได้รับความคิดทางพระพุทธศาสนาเข้ามาผสม และด้วยเนื้อหา ที่แสดงออกถึง ความเศร้า ประกอบกับการนำทำนองที่ใช้ระบำเทศน์ แบบพรวัวไถวใบ อันเป็นลักษณะเด่นของชาวเชียงใหม่ ที่ใช้เสียงเทศน์ที่สูง มีลักษณะการเทศน์ เสียงให้ยาวออกไป ทำให้เกิดความรู้สึกสะท้อนอารมณ์ จึงทำให้การเทศน์ กัณฑ์มัทรีที่ได้รับความนิยมโดยทั่วไปในดินแดนล้านนา โดยเฉพาะ จังหวัดเชียงใหม่ นอกจากนี้แล้ว ขนบปฏิบัติการมอบปัจจัยเทศน์ก็เป็นอีกส่วนหนึ่งที่ทำให้ ระบบสังคมชาวล้านนามีความสามัคคีภายในชุมชน จากการรวบรวมทรัพย์ เพื่อบูรณะและปฏิสังขรณ์อาคารทางพุทธศาสนา และเป็นส่วนที่ผู้ฟังสามารถ แสดงออกถึงความซาบซึ้ง ทั้งในน้ำเสียง ของพระนักเทศน์ ที่เปรียบเสมือนตัวแทน พระพุทธเจ้าที่เสด็จสั่งสอน และความซาบซึ้งในเนื้อหาของธัมม์ที่ผู้เขียน ได้ประพันธ์ไว้

ทำนองเทศน์จังหวัดเชียงใหม่นิยมเทศน์ในระบำแบบพรวัวไถวใบ เนื่องจากภาษาท้องถิ่นของจังหวัดเชียงใหม่มีจังหวะภาษาที่พูดช้ากว่าในจังหวัดอื่นๆ ในจังหวัดอื่นที่ตั้งอยู่ใกล้เคียงกัน ซึ่งมีลักษณะภาษาที่แตกต่างกันออกไป ลักษณะระบำ ที่ปรากฏขึ้นในทำนองเทศน์จึงมีลักษณะที่แตกต่างกันไปด้วย ลักษณะระบำเทศน์ นอกจากปรากฏในการเทศน์แล้ว ยังปรากฏร่วมในการบรรเลง

ดนตรีที่เน้นทำนอง เช่น การบรรเลงสะล้อ การเป่าปี่แน เหล่านี้เป็นต้น กล่าวได้ว่า
ระบำประจำท้องถิ่น คือ ลักษณะสำเนียงดนตรีเฉพาะท้องถิ่นอันมีเอกลักษณ์
และความงามเฉพาะถิ่น

ทำนองเพลงของชาวล้านนาเท่าที่พบจากการที่มีผู้ศึกษาไว้ ลักษณะ
เพลงเดิมนั้นไม่ปรากฏผู้แต่งอาจเนื่องมาจากไม่มีวัฒนธรรม การประพันธ์เพลง
แบบวัฒนธรรมตะวันตกในวัฒนธรรมชาวล้านนา แต่หากพิจารณาให้ดีพบว่าเพลงเก่า
ของล้านนามีลักษณะที่สัมพันธ์กับระบำที่พบ เช่น เพลงปราสาทไหว ที่สามารถ
แปลงทำนองให้มีความหลากหลายได้ โดยใช้สำเนียงตามระบำต่างๆ

ทำนองเทศน์มหาชาติกัณฑ์มัทรีที่ปรากฏเทคนิคมากมายในการขับร้อง เช่น
เดียว เหลียว วง กาย ยัง เป็นต้น เทคนิคต่างๆ เหล่านี้ ล้วนเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น
ที่ในอนาคต อาจเป็นแนวทางในการนำเทคนิคการขับร้องเหล่านี้รวมในการเรียน
การสอนดนตรีพื้นบ้านแต่ละท้องถิ่น เพื่อให้เกิดสำเนียงเฉพาะท้องถิ่นมีลักษณะ
ความงาม เฉพาะถิ่นที่แตกต่าง และหลากหลาย

บรรณานุกรม

- งามพิศ สัตย์สงวน. 2534. **หลักมานุษยวิทยา**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: เจ้าพระยาการพิมพ์.
- _____. 2537. **การวิจัยทางมานุษยวิทยา**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- _____. 2543. **หลักมานุษยวิทยาวัฒนธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 4. งามการพิมพ์.
- นิยพวรรณ (พลวัฒน์) วรรณศิริ. 2540. **มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ประคอง นิยมานเหมินท์. 2524ก. "พัฒนาการของวรรณกรรมล้านนาประเภทลายลักษณ์." ใน **รายงานการสัมมนาทางวิชาการ วรรณกรรมล้านนา เล่ม 1**. เชียงใหม่: ศูนย์หนังสือเชียงใหม่.
- _____. 2524ข. "มหาคิดล้านนา: การศึกษาในฐานะที่เป็นวรรณกรรมท้องถิ่น. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- _____. 2524ก. "วรรณกรรมล้านนากับสังคม." ใน **รายงานการสัมมนาทางวิชาการ วรรณกรรมล้านนา เล่ม 1**. เชียงใหม่: ศูนย์หนังสือเชียงใหม่.
- ประเพณีตั้งธรรมหลวงเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดก. 2537. ม.ป.ท.: ม.ป.พ.
- พงษ์จันทร์ คล้ายสุบรรณ. 2528. **วรรณคดีศาสนาและขนบประเพณี**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: เจริญรัตน์การพิมพ์.
- พระครูอดุลสถิตกิจ. 2537. **ประเพณีตั้งธรรมหลวงเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดก**. ม.ป.ท.: ม.ป.พ.
- _____. 2543. **มหาชาติเวสสันดรชาดก: ปัจจัยที่มีผลต่อการแต่ง การฟัง และการเทศน์ มหาชาติเวสสันดรชาดก**. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่.
- พระเทพเทวี. 2531. **พระพุทธศาสนานิกายเถรวาท**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระอุบาลีคุณูปมาจารย์. 2516. **มหาชาติภาคพายัพ ส่วนนอก ฉบับสร้อยสังกร**. พิมพ์ครั้งที่ 5. ม.ป.ท.: ม.ป.พ.
- เพนซ์, ฮันส์. 2526. "ความเป็นมาล้านนาไทย." ใน **อนุสรณ์พระราชพิธีเปิดพระบรมราชา นุสาวรีย์สามกษัตริย์ [เชียงใหม่ 2526-27]**. เชียงใหม่: ทิพย์นครการพิมพ์.
- ไพฑูรย์ ดอกบัวแก้ว. 2543. **อุสาบารส โคลงฉันล้านนา**. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- มณี พยอมยงค์. 2516. **ประวัติ และวรรณคดีล้านนาไทย**. กรุงเทพฯ: มิตราการพิมพ์.
- _____. 2537. **ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 3. เชียงใหม่: ส.ทรัพย์การพิมพ์.
- มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. สถาบันวิจัยสังคม. 2534. **รายชื่อหนังสือโบราณล้านนา: เอกสาร ไมโครฟิล์ม ปีพ.ศ. 2521-2533**. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ยศ สันตสมบัติ. 2540. **มนุษย์กับวัฒนธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

- ลมูล จันทน์หอม. 2533. **วรรณกรรมท้องถิ่นล้านนา**. พิมพ์ครั้งที่ 3. วิทยาลัยครูเชียงใหม่
มหาวิทยาลัยล้านนา.
- _____. 2543. **ตั้งธรรมหลวง เทศน์มหาชาติล้านนา**. เชียงใหม่: โรงพิมพ์เมือง.
- ลิขิต ลิขิตานนท์. 2526. "ยุคทองแห่งวรรณกรรม พุทธศาสนาของล้านนาไทย." ใน
อนุสรณ์พระราชพิธีเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์สามกษัตริย์ [เชียงใหม่ 2526-27].
เชียงใหม่ : ทิพย์เนตรการพิมพ์.
- สนิท ตั้งทวี. 2527. **วรรณคดีและวรรณกรรมศาสนา**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- สร้อยดี อ่องสกุล. 2529. **ประวัติศาสตร์ล้านนา**. พิมพ์ครั้งที่ 2. เชียงใหม่: โรงพิมพ์ช้างเผือก.
- สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ**. 2542. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย
ธนาคารไทยพาณิชย์.
- สำนักงานจังหวัดเชียงใหม่. 2544. **บรรยายสรุปจังหวัดเชียงใหม่ ประจำปี 2544**. เชียงใหม่:
สำนักงานจังหวัดเชียงใหม่.
- แสง จันทรัมย์. 2526. "ศาสนาในล้านนาไทย." ใน **อนุสรณ์พระราชพิธีเปิด
พระบรมราชานุสาวรีย์สามกษัตริย์ [เชียงใหม่ 2526-27]**. เชียงใหม่: ทิพย์เนตรการพิมพ์.
- แสง มนวิฑูร. 2524. "ความเป็นมาเกี่ยวกับพุทธศาสนาในล้านนาไทย." ใน
รายงานการสัมมนาทางวิชาการวรรณกรรมล้านนา เล่ม 1. เชียงใหม่: ศูนย์หนังสือเชียงใหม่
- อุดม รุ่งเรืองศรี. 2526. "วรรณกรรมล้านนาไทย." ใน
อนุสรณ์พระราชพิธีเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์สามกษัตริย์ [เชียงใหม่ 2526-27].
เชียงใหม่: ทิพย์เนตรการพิมพ์.
- _____. 2528. **วรรณกรรมล้านนา**. พิมพ์ครั้งที่ 2. เชียงใหม่: มิตรนการพิมพ์.
- _____. 2529. **โคลอมรา ฉบับอักษรธรรมล้านนา**. เชียงใหม่ : ศูนย์หนังสือเชียงใหม่.

